

TÜRKİYE'DE TÜTÜN PAZARININ EKONOMETRİK ANALİZİ

SALİH ÇAĞLIYAN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Gökhan UNAKITAN

İkinci Danışman: Öğr. Gör. Dr. Fuat YILMAZ

2022

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE TÜTÜN PAZARININ EKONOMETRİK ANALİZİ

SALİH ÇAĞLIYAN

ORCID: 0000-0003-4234-0890

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Danışman: Prof. Dr. Gökhan UNAKITAN
İkinci Danışman: Öğr. Gör. Dr. Fuat YILMAZ

ŞUBAT-2022

Her hakkı saklıdır.

ÖZET

TÜRKİYE'DE TÜTÜN PAZARININ EKONOMETRİK ANALİZİ

Salih ÇAĞLIYAN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Gökhan Unakıtan

İkinci Danışman: Öğr. Gör. Dr. Fuat YILMAZ

Tütün, ülke ekonomisine katkısı açısından önem taşıması, üretiminde ve pazarlanmasında sorunların bulunması nedeniyle uzun dönemde geniş kapsamlı değerlendirilmesi gereken bir endüstri bitkisidir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de önemli bir endüstri bitkisi olan tütünün, ekim alanı, üretim, verim ve dış ticaretindeki mevcut durumunu ve değişimi ortaya koymak, tütün üretimine yönelik uygulanan tarım politikalarını incelemek, tütün ihracatını arttırıcı, ithalatı azaltıcı politika önerileri geliştirmektir. Çalışmada tütün pazarının 1980-2020 yılları arasındaki değişimi ele alınmıştır. Tütün pazarı kısmi denge analizi ile incelenmiş ve 2020 – 2025 yılları için üretim, tüketim ve dış ticaret verileri tahmin edilmiştir. Çalışmada ikincil verilerden yararlanılmış olup 1980-2020 yıllarını kapsayan zaman serileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre tütün üretim miktarının 2025 yılı itibariyle 59 bin ton’a gerileyeceği buna karşılık tütün tüketim miktarının 105 bin ton’a ve ithalat miktarının 96 bin ton’a yükseleceği tahmin edilmiştir. Bununla birlikte tütün ihracat miktarında anlamlı bir değişim olmadığı gözlemlenmiştir. Tütün önemli bir endüstri ürünü olup sadece sigara imalatında değil birçok kozmetik ürünün imalatında da kullanılmaktadır. Ayrıca tütün önemli bir ihraç ürünüdür. Bu nedenle üretim tahminleri göz önünde bulundurularak ekiliş alanları yeniden planlanmalıdır. Mevcut kota sınırlaması %30’larda iken üretim ise %20’nin altında yapılmaktadır. Üretimin kota sınırlamasındaki orana ulaşabilmesi için çiftçiye mazot, gübre, ilaç gibi girdi desteği verilmeli ve sözleşmeli alımlardaki destekleyici politikaların genişleterek teşvik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Tütün Üretimi, Kısmi Denge Analizi, Tarım Politikaları

ABSTRACT

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE TOBACCO MARKET IN TURKEY

Salih AĞLIYAN

Department of Agricultural Economics

MSc. Thesis

Supervisor: Title Prof. Dr. Gökhan UNAKITAN

Co-Supervisor: Academician Dr. Fuat YILMAZ

Tobacco is an industrial plant that should be evaluated comprehensively in the long term because of its importance in terms of its contribution to the country's economy and the problems in its production and marketing. The aim of this study is to reveal the current situation and change in cultivation area, production, yield and foreign trade of tobacco, which is an important industrial plant in Turkey, to examine the agricultural policies applied for tobacco production, to develop policy recommendations to increase tobacco exports and decrease imports. In the study, the change of the tobacco market is discussed between 1980 and 2020. Tobacco market is analyzed with partial equilibrium analysis and production, consumption and foreign trade data for the years 2020-2025 are estimated. Data used in the study and time series covering the years 1980-2020 were used. According to the results of the analysis, it is estimated that the amount of tobacco production will decrease to 59 thousand tons by 2025, while the amount of tobacco consumption will increase to 105 thousand tons and the amount of imports to 96 thousand tons. However, it was observed that there was no significant change in the amount of tobacco export. Tobacco is an important industrial product and is used not only in the manufacture of cigarettes, but also in the manufacture of many cosmetic products. In addition, tobacco is an important export product. For this reason, cultivation areas should be re-planned, taking into account the production estimates. While the current quota limitation is at 30%, production is below 20%. In order for the production to reach the rate in the quota limitation, input support such as diesel, fertilizer and pesticides should be given to the farmer and the supportive policies in contracted purchases should be expanded and encouraged.

Keywords: Tobacco Production, Partial Equilibrium Analysis, Agricultural Policies

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÇİZELGELER DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
SİMGELER DİZİNİ	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TEŞEKKÜR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	2
1.2 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	7
2. MATERYAL YÖNTEM	8
2.1 Materyal	8
2.2 Yöntem.....	8
2.2.1 Kısmi Denge Analizi.....	8
3. TÜTÜN ÜRETİMİ	12
3.1 Tütün Bitkisinin Tarımsal Özellikleri	12
4. DÜNYA'DA TÜTÜNÜN GENEL DURUMU	15
4.1 Dünya'da Tütün Ekiliş Alanları	15
4.2 Dünya'da Tütün Üretimi	16
4.3 Dünya'da Tütün İhracatı	17
4.4 Dünya'da Tütün İthalatı	18
5. TÜRKİYE'DE TÜTÜNÜN GENEL DURUMU	20
5.1 1980 – 2020 Arası Üretim ve Ekiliş Alanı.....	20
5.2 Türkiye'de Tütün Dış Ticareti	22
6. TÜRKİYE'DE UYGULANAN TÜTÜN POLİTİKALARI	24
6.1 1980 – 2000 Yılları Arası Uygulanan Politikalar	24
6.2 2000 – 2020 Yılları Arası Uygulanan Politikalar	25
7. ARAŞTIRMA BULGULARI	29
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	40
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. Dünyada tütün ekiliş alanları (bin ha)	15
Çizelge 4.2. Dünyada tütün üretim miktarları (bin ton)	16
Çizelge 4.3. Dünyada tütün ihracat miktarları (bin ton).....	18
Çizelge 4.4. Dünyada tütün ithalat miktarları (bin ton).....	19
Çizelge 5.1. Türkiye'de bölgelere göre tütün verileri	21
Çizelge 6.1. 1980-1999 yılları arasındaki istatistikler	25
Çizelge 6.2. 2000-2020 yılları arasındaki istatistikler	27
Çizelge 7.1. Tütün ekiliş alanı model sonuçları	29
Çizelge 7.2. Tütün verimi model sonuçları	31
Çizelge 7.3. Tütün üretim tahmin sonuçları	31
Çizelge 7.4. Tütün ihracat miktarı model sonuçları	33
Çizelge 7.5. İhracat fiyatı model sonuçları.....	34
Çizelge 7.6. Tütün üretici fiyatın model sonuçları	36
Çizelge 7.7. Kişi başı tütün tüketimi model sonuçları.....	37
Çizelge 7.8. Tütün için son beş yıl tahmin sonuçları.....	39

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Dünyada tütün ekiliş alanları (bin ha) (Anonim, 2020)	16
Şekil 4.2. Dünyada tütün üretim miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)	17
Şekil 4.3. Dünyada tütün ihracat miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)	18
Şekil 4.4. Dünyada tütün ithalat miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)	19
Şekil 5.1. 1980-2020 arası üretim ve ekiliş alanı	20
Şekil 5.2. Türkiye'de tütün üretim haritası	21
Şekil 5.3. Türkiye'de tütün dış ticareti (bin ton)	22
Şekil 5.4. Üretici fiyatları ve dış ticaret fiyatların karşılaştırılması (Reel TL/kg).....	23
Şekil 7.1. Tütün ekiliş alanı (da).....	30
Şekil 7.2. Tütün verimi (kg/da)	31
Şekil 7.3. Tütün üretim tahmini (ton)	32
Şekil 7.4. Tütün ihracat miktarı (ton)	33
Şekil 7.5. Tütün ihracat fiyatı (TL/kg)	35
Şekil 7.6. Tütün ithalat miktarı (ton)	35
Şekil 7.7. Tütün üretici fiyatı (TL/kg)	37
Şekil 7.8. Kişi başı tütün tüketimi (kg/kişi).....	38
Şekil 7.9. Toplam tütün tüketimi (ton)	38

SİMGELER DİZİNİ

%	Yüzde
°	Derece
°C	Santigrat Derece

KISALTMALAR DİZİNİ

GMM	Genelleştirilmiş Momentler
OLS	En Küçük Kareler
ECM	Hata Düzeltme Modeli
FAO	Food and Agriculture
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
LOG	Logaritma
EA	Tütün Ekiliş Alanı
TREND	Trend
C	Sabit Terim
t-1	Bir yıl Gecikmeli Zaman Değeri
V	Tütün Verimi
VKUK	Verimin Kukla Değişkeni
UM	Tütün Üretim Miktarı
IHM	Tütün İhracat Miktarı
IHF	Tütün İhracat Fiyatı
DK	Kriz yılları
UF	Tütün Üretici Fiyat
KBTUK	Kişi Başı Tütün Tüketimi
TK	Toplam Tüketim
N	Nüfus
ABD	Amerika Birleşik Devleti
kg	Kilogram
da	Dekar
ha	Hektar
TL	Türk Lirası
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
AÜP	Alternatif Ürün Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
KDV	Katma Değer Vergisi

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans dönemim süresince yanımda olan ve tecrübesi ve bilimsel katkısını esirgemeyen danışmanım Prof.Dr. Gökhan UNAKITAN, ikinci danışmanım Öğr.Gör.Dr. Fuat YILMAZ, Doç.Dr. Berna TÜRKEKUL ve Dr.Öğ.Üyesi Sema KONYALI'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Lisans ve yüksek lisans öğrenimimde her zaman yanımda olan Tarım Ekonomisi bölümündeki tüm hocalarıma teşekkür ederim. Yüksek lisans dönemimde çalışmış olduğum ve hala çalışmakta olduğum LC Waikiki şirketinde çalışmamı bitirmem için gerekli kolaylıkları sağlayan yöneticilerim ve özellikle yönetici Yiğit ÖZCAN beye teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam sırasında her zaman desteklerini hissettiğim arkadaşlarım Aslıhan ÇELİK, Adem Deniz ERİZ, Arzu Wagner Geçer, Sevgi Dilber ÖZDEN, Yusuf ÇAKMAÇI, Ömer BOZDAL, İzzet YILMAZ, Yasin Nurullah ÇAVUŞ, Özlem NARİN, Betül YILDIZ, İsmail TÜFEKÇİOĞLU, Havva BEKÇİ, Ezgi DURGUN, Atakan ÇELEN, Umut ÖZALP, Serap GÖKÇE, Fatma ÖZGÜN, Yağmur SESLİ, Erman GÜMÜŞ, Çağla ELTUTAN ve Caner POYRAZ' a teşekkürlerimi borç bilirim. Motivasyonumun düştüğünde en sevdiğim yemekleri ve özellikle pastaları yapan. Hastalandığımda hastane köşelerinde yanımda olan çalışma sürecimde ev işlerinde kolaylık sağlayan ve her zaman tez sürecimde yardımını esirgemeyen yedi yıllık dostum aynı zamanda ev arkadaşım olan Umut KOCATEPE'ye teşekkürlerimi borç bilirim. Tez çalışmaya başladığımdan ve bitişine kadar yanımda olan ve bilgilerini esirgemeyen Yüksek Ziraat Mühendisi Feyyaz AVCI, Yüksek Ziraat Mühendisi Melis ÇANDARLI, Ziraat Mühendisi Büşra Sadakat TURAK ve Ziraat Mühendisi Nurcan ÖZ'e teşekkürlerimi borç bilirim. Maddi ve manevi desteklerini her daim hissettiğim abim gibi gördüğüm Özay YAYLA'ya teşekkür ederim. Beni hep destekleyen ve arkamda duran ablam Kübra AKTAŞ, eniştem Serkan AKTAŞ ve sevimliliğiyle yüzümü güldüren yeğenim Hamza AKTAŞ, Halalarım; Hatun ÇİL, Hamide CEYLAN, eşleri ve kuzenlerime teşekkürlerimi borç bilirim.

Salih ÇAĞLIYAN

Ziraat Mühendisi

1. GİRİŞ

Osmanlı döneminden 1980’li yıllara kadar üretimde artış gözlenmiştir. 1980 yılından itibaren üretimde iniş çıkışlar olmuştur. Bunun en önemli etkisi uygulanan politikalardan kaynaklıdır. Tütün ve tütün mamullerinin kullanımının yasaklanması, tütünün sağlığa olan zararları açısından son yıllarda oluşturulan yasal düzenlemelerle üretimde azalmalar söz konusu olmuştur (Karabacak, 2017).

Tütün, Türkiye’de uluslararası pazarlarda önemli bir yere sahip olan tarımsal ürünlerin başında gelir. Yetiştirilen yerli tütünler, aldığı yüksek talep sayesinde uzun bir süre dünya pazarında ‘‘Türk Tütünü’’ adıyla anılmıştır (Anonim, 2018).

Tütün üretiminin ülke ekonomisine katkısı açısından önem taşıyan üretiminde ve pazarlanmasında sorunların bulunması, konunun sosyo-ekonomik boyutunu da dikkate alarak kaynakların uzun dönemde daha iyi değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Dış ticaret koşullarıyla beraber, üretici ve tüketici refahını göz önüne aldığımızda uygun politikaların geliştirilmesiyle ortaya çıkacak refah değişimlerin saptanması, Dünya ve Türkiye’de tütün ticaretinin incelenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Tütün Türkiye’de sosyal yapısıyla ve ekolojik koşullara uygunluk göstermektedir. Aile tarımı çerçevesinde yüzyıllardır çeşitli bölgelerde yaygın bir şekilde üretilmekte olan tütün, en önemli ihracat ürünüdür. Ülke ekonomisine kattığı değer, yarattığı iş istihdamından önemli bir yere sahiptir (Ataseven, 2004). Türkiye’de ekonomik ve sosyal sorunların gerek sektörün genel özellikleri açısından, gerek siyasal etkileşiminin fazla olması sebebiyle, tarımın diğer sektörlerle nazaran daha karmaşık durumda olduğu bir gerçektir. Tütün sektörüyle ilgili sorunların çözümlenmesi ve ülke ekonomisine katkı sağlayabilmesi için tütün politikasının isabetle saptanması ve uygulanması gerekmektedir (Işıklı vd., 2001).

Türkiye’de tütün üretimi, sözleşmeli üretim şeklinde yapılmaktadır. Firmalar ile üretici arasında düzenlenen ‘‘Tütün Alım-Satım Sözleşmesinin’’ özel şartlar ve fiyatların hazırlanmasında firmalar söz sahibi olurken tütün üreticileri verilen kararların birçoğunda karışan taraf olmamakta, sunulan fiyat ve miktarı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ülkeler arasında tütün ürünlerinin kullanım sıklığı bakımından farklılıklar gözlemlenmektedir. Tütün tüketim oranlarına baktığımızda gelişmiş olan ülkelere tütün tüketimin çok az düzey olduğu görülmektedir, gelişmekte olan ülkelere ise gelişmiş olan ülkelere nazaran bu oran daha

fazladır. Dünya geneline bakıldığında tütün tüketiminde Türkiye üçte ikilik bölümünde yer almaktadır (Anonim, 2018).

Tütün diğer tarım ürünlerinden farklı olarak birçok konuda kurallarının konulduğu bir tarım ürünüdür. Bunlar; üretim, tüketim ve ticareti gibi konulardır. Kuralların amacına baktığımızda tüketimden alınan yüksek miktardaki vergilerin, toplanmasını garanti altına almak amaçlı olduğu görülse de emniyet, inanç ve sağlık gibi bazı faktörlerle de özellikle tüketimin kısıtlanmasına yönelik kararların uygulamaya konulduğu görülmektedir (Gümüş, 2009).

1.1 Literatür Özeti

Ceylan (1995) çalışmasında tütünün Türkiye'ye gelişinden günümüze kadar geçen sürede uygulanan politikalar incelenmiş. Tütünün birçok başlık altında incelenmiştir. Bunlar; üretim, ekiliş alanı, politikasının tarihsel gelişimi, fiyat, tütün sanayi ve dış ticaret gibi konuları dönemler halinde incelenmiş. Çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak tütün politikasının farklı zamanlarda, farklı amaçları ön plana çıkarılacak şekilde yönlendirildiği gösterilmiş. Dünya'da uygulanan sigara karşıtı kampanyalar ve değişen tüketici zevkleri nedeniyle Türk tütününü, son zamanlarda yok olma tehlikesiyle karşılaştırmıştır.

Karaer (2002) çalışmasında, ekonomi içerisinde bulunan sektörlerin problemlerini, kaynaklarını ve ihtiyaçlarını incelemektedir. Kısmi denge analizinden faydalanarak mal ve hizmetler için oluşturulan piyasa denge fiyatları incelenmiş. Sektör analizi, sektörün farklı yönlerine ilgilenen çevresel boyutunu göz önünde bulundurarak farklı analitik araçların kullanılmasına da dayanmaktadır. Çalışmadaki amaç, çevre boyutunu geliştirmek için sektör analizine analitik araçlar kullanılmış, uygun fiyatlandırma politikasını geliştirmek için çevreyi dikkate alarak uygun sektörel planlar oluşturulurken, fiyatlandırılmayan mallar ve hizmetler için değerler bulmak hedeflenmiştir.

Yaşar (2004) çalışmasında Türkiye'de tütünün özellikleri, mevcut durumu, üretimi, tütüncülüğün ve tütün sanayinin gelişimi ve son yasanın sektöre etkileri üzerinde durulmuş. Tütün sektöründe ihracat ve ithalat hacmine üzerinde durulmuştur. Tütün ve tütün mamullerinin temini hakkında bilgi verilmiştir. Üretimi, sektörün gelişimi ve mevcut durumu değerlendirilmiş. Bu konulara ilaveten tütün yasasının yararları ve etkileri analiz edilmiş, tütün sektöründe yaşanan sorunlara bakılıp çözüm önerileri getirilmiştir.

Gümüş, Güler Gümüş (2005) çalışmalarında Türkiye’de tütün sektörünün genel değerlendirmesi yapılmış. Türkiye’de tütün üretimi, tütünde uygulamalar genel anlamda değinilmiş ve pazarlama politikaları ile ilgili meydana gelen değişimleri dikkate alınmış. 2002 yılında çıkarılan yasa uygulamada ne gibi sonuçlarla karşılaşmış çalışmada incelenmiş. Ayrıca, tütüncülüğün güçlü ve zayıf yanlarına, olumlu ve ne gibi olumsuzluklarla karşılaşılacağına değinilmek istenmiş.

Unakıtan ve Miran (2006) çalışmalarında, Türkiye’de bitkisel yağ eksikliğinin nedenleri ve bazı çözüm önerileri sunulmuş. Bu amaç için Türkiye’de ay çekirdeğinin muhtemel durumu ve piyasa yapısı tahmin edilmiş. Tek ürün kısmi denge analizi, ayçiçeği tohumunun gelecekteki piyasa yapısını tahmin etmek için kullanılmış. 2003-2015 yılları arası Trendini ortaya koymak için bir simülasyon modeli kısmi denge analizi ile oluşturulmuş. Ayçiçeği tohumu ithalatı yaklaşık 300 bin ton iken ham yağ ithalatı 2002 yılında yaklaşık 180 bin tondur. Simülasyon modelinin sonuçlarına göre Türkiye ayçiçeği ve diğer yağlı tohumlar için net ithalatçı olmaya devam etmektedir. İthalat yaklaşık 1 milyon ton, ham petrol ithalatı ise yaklaşık 400 bin ton olması tahmin edilmiştir.

Ignaciuk, Vöhringer, Ruijs ve van Ierland (2006) çalışmalarında, biyokütle veya biyoelektrik üretiminin sübvansiyon edilmesiyle birlikte konvansiyonel elektrik üretimi veya karbon kullanımının vergilendirilmesinin, biyokütle ve tarımsal emtia üretimi üzerindeki etkisini ve toplam elektrik üretimindeki biyoelektriğin payını incelemektedir. Bu politikaların sera gazı emisyonları arazi yeniden tahsisi, gıda ve elektrik fiyatları üzerindeki bazı potansiyel etkilerini görmek için kısmi bir denge modeli geliştirilmiştir. Biyokütle üretimi için büyük bir potansiyele sahip Polonya için veriler kullanılmış. Sonuçlar, % 10’luk geleneksel bir elektrik vergisinin biyoelektrik üretimine % 25 sübvansiyonla birleştirilmesinin biyoelektrik payını % 7,5’e çıkardığını göstermektedir. Bu politika rejimi altında, biyokütle ve tarımsal üretim artmaktadır. Eşit net vergi getirisi veren bir karbon vergisi, daha yüksek refah maliyetlerinde daha iyi çevresel sonuçlara sahiptir ve tarımsal üretimde % 1 ile % 4 azalma ile sonuçlanmıştır.

Özkul, Sarı (2008) çalışmalarında Dünya’da bilinen Şark tipi oriental tütün, 400 yıldır ülkemizde yetişmektedir. Küreselleşme süreci sonucunda oluşan Türk Ekonomisinin dış ülkelere açılma girişimleri, Türkiye’de mevcut olan tütün politikasını etkilemiştir. Tütün üretimi, alım ve satışına ilişkin 2002 yılında 4733 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenmiştir. Çalışmada, tütün sektörünün genel değerlendirmesi yapılmış, tütün ve tütün mamullerinin

alım, satım ve üretim ile ilgili yapılan değişiklikler yeni yapılan düzenlemeler ile değişiklikler gözden geçirilmiş sorunlar ve çözüm önerilerinden bahsedilmiştir.

Gümüş (2009) çalışmasında Türkiye’de tütün yasasının uygulanmasında üreticilerin memnun olmadığı, tütün üreticilerini sözleşmeli tütünün bağımlı hala getirdiği görülmüş, tütün ürünlerinde açık artırmalı satış sisteminin işlemediği, köklü sigara şirketlerinin piyasada söz sahibi olduğu, reel fiyatlar son on yılda yarı yarıya azaldığı, pazarlamada uygulama ve mevzuat değişikliği gerektiği, üreticilere kamusal desteğe ve güçlü örgütlere ihtiyaç duyulduğuna varılmıştır.

Uzmay (2009) çalışmasında, Türkiye’de son dönemlerde pamuk ekim alanlarının önemli bir azalma görülmüş, farklı iki destekleme aracından destekleme alımın (fiyat desteğinin) ve fark ödeme, refah analizlerinin 1990-2006 yılları arasından yararlanılmış. Bu çalışmada, kısmi denge analizinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda herhangi bir uygulama yapılmayan koşullara göre uygulanan desteklemeler sonucunda üretimde olumlu yönde etkileyeceği sonucuna varılmış. Pamukta fark ödeme ve destekleme alımı çalışmasındaki şekliyle uygulandığında tüketici refahını göz önünde bulundurarak fark ödeme sisteminin tercih edilmesinin daha yararlı olacağı saptanmış. Fark ödeme sisteminin, toplumsal kayıp açısından daha dikkate alınması gerektirmiş. Üreticilerin alternatif ürünlere geçmesini önlemek için pamuk ekim alanlarının artırmak için destekleme miktarlarının artırılması ön görülmüş.

De Vroey (2009) çalışmasında Keynes ve Marshall-Walras araştırma programları arasındaki ilişki üzerine düşünülmüş ve bu araştırmaya gerek görülmeyen çoğu iktisatçıların aksine, aralarında ayırım yapılması gerekliliği ortaya konulmuş. Bu araştırma programların iki puana göre farklılıklar gösterilmiş. Birincisi, farklı denge kavramlarına dayalıdır. İkincisi, ademi merkezîyetçi ekonominin işleyişi meselesini nasıl gündeme getirdikleri konusunda farklılıklar gösterirler. Marshall yaklaşımın ayırt edici özelliği, iki adım ilerlemesidir. Belirli piyasaların işleyişi ilk aşamada analiz edilirken, koordinasyon konusu araştırmanın ikinci aşamasına atanır. Aksine, Walras yaklaşımının ayırt edici özelliği, analize bir bütün olarak ekonomi düzeyinde derhal başlamaktır. Başka bir deyişle, Marshall yaklaşımında, kısmi denge analizi genel denge analizinin ilk ön adımı olarak görülürken, Walras yaklaşımında kişi hemen ikincisiyle ilerler. Bu çalışmanın amacı, Keynes teorisinin yorumlanmasındaki bu iki kat farklılığın etkisini gösterilmeye çalışılmış.

Wang ve Stanley (2009) çalışmalarında kısmi denge analizine istatistiksel yaklaşım önerilmiştir. Bir piyasadaki tüccarların değişim kararlarını yöneten, isteklilik fiyatı olarak adlandırılan bir faktör uygulanır ve tüm teoriyi oluşturur. Arz ve talep fonksiyonları, karşılık gelen gönüllü mübadelenin isteklilik fiyatı üzerinden dağılımları olarak formüle edilir. Arz ve talep yasaları doğrudan bu dağılımlardan çıkarılabilir. Fazla talep fonksiyonunun özellikleri analiz edilir ve denge noktasının varlığı ve tekliği için gerekli koşullar belirlenir. Alıcılar ve satıcılar tayinleme oranları, gerçekleşen değişimin gönüllü mübadeleye oranını tanımlamak için tanıtılmış ve kıtlık ve fazlalık durumlarında piyasa fiyatına bağımlılıkları incelenmiştir. Piyasa etkinliği ölçütü olan gerçekleşen piyasa fazlası, istekli döviz dağılımları ve tayinleme oranlarının bir fonksiyonu olarak yazılabilir. Bu yaklaşımla, piyasanın denge durumunda verimli olduğunu kesin olarak kanıtlanabileceği saptanmıştır.

Ünsal (2010) çalışmasında, Muğla ili ve merkez ilçelerinde yaşayan halkın yakacak tüketimi konusundaki tercihlerinin ortaya koymayı amaçlamış. Araştırmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze anket çalışması yapılmış, 714 meskene uygulanmış. Anketin güvenilirliği Cronbach Alfa (a) katsayısı, 0,78 olarak hesaplanmış. Veriler Muğla belediyesinden alınmış. Konutların %95,5'inde yakacak olarak kömür tercih edilmekte, %81,2'si yerli kömürü tercih etmektedir. Yakacak ile kararlar birçok etken göz önünde bulundurulmuş, eğitim düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Yakıt için verilen kararlar eğitim düzeyi ve gelirin etkisi fazla olduğu saptanmıştır.

Gebrehiwet, Meyer, Kirsten (2011) çalışmalarında tarım sektöründe dinamik ve tarımsal girdi harcamaları için birbirine bağlı modül olup kısmi denge modelinden yararlanılmış. Güney Afrika gıda bürosu ve Güneydeki tarımsal üretimin büyük bir bölümünü modelleyen Tarım Politikası modeli Afrika da şimdiye kadar girdi harcamalarını modelleme çerçevesinde entegre etmemiştir. Çoğu modelde, girdi maliyetleri dışsal olarak değerlendirilir ve girdiler arasındaki özyinelemeli girdi dahil etmeyen çalışan modellerde sektörün çıktı yönleri göz ardı edilmiştir. Tarımsal girdi harcamalarını entegre ederek her iki konuyu da ele alınmış. Girdi maliyetlerini endojenize ederek Güney Afrika sektörel kısmi denge modeline ve tarım sektörünün hem girdi hem de çıktı yönlerini yenilemeli olarak birbirine bağlanmıştır. Böylece, etkisi girdi maliyetinin artırılması yalnızca brüt katma değerde ve net tarımda bir düşüşe işaret etmekle kalmayabilir. Gelir, yenilemeli etkisinin tamamen sonraki yıllarda bir büyüme hesaba katılır.

Özdemir (2013) çalışmasında elektrik üretimi ve tüketimini etkileyen sektörel ve ekonomik değişkenleri tespit edilip bunların elektrik üretimi ve tüketimiyle ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada zaman serileri yöntemleri kullanılarak modellenmiştir. Elektrik arzı ve elektrik talebi; Genelleştirilmiş Momentler (GMM), Oto Regresif Dağıtılmış Gecikmeler, En Küçük Kareler(OLS) ekonometrik yöntemleriyle 1970 - 2010 arası veriler kullanılmış. Oto Regresif Dağıtılmış Gecikmeler yöntemi içerisinde, varyans analizleri, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Etki-Tepki Fonksiyonları yapılmış. Hesaplanan arz, talep fonksiyonlarından yararlanılarak denge analizi yapılmış, yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan yıllık ortalama fiyatların en uygun sonuca ulaşabilmek için ekonometrik ölçümlerden yararlanarak fiyatlarla karıştırılmış.

Stevanoviç (2013) Arz-talep kısmi denge modellemesine uyarlı politika etkisi, piyasa sonucu ve tarım sektörü modellemesi çalışmalarında stabil hale gelmiştir. Modeli hazırlayanların ve kullanan kişilerin, modelleme sürecinin ve sonuçlarının birçok olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya çıkarmıştır. Makedonya deneyimi standart engelleri doğurmaktadır ve aynı zamanda kültürel bir bakışla yenileriyle karşı karşıya kalmaktadır. Kısmi denge analizi Makedonya'daki hayvancılık-yem sektörü için modellenmesindeki dönüm noktası bir özetini sunulmuş, esas olarak süreçteki engellere ve sınırlamalara odaklanılmış. Deneyimin, bir politika analiz aracı olarak kısmi denge modeli oluşturmayı planlayan Batı Balkan bölgesindeki ülkeler için faydalı olması beklenilmiştir.

Jafari ve Othman (2016) çalışmalarında çok ürünlü, çok aşamalı, karşılaştırmalı statik, kısmi denge modeli geliştirilmiştir. Malezya tarım sektörü, ülkedeki vardiyanın etkisini incelemek için kullanılmıştır. Malezya tarım sektöründe palmye yağı bazlı biyoyakıt için yurt için talep, Model, açık bir şekilde faktör pazarlarını, ilgili çıktıları ve tüketiciyi birbirine bağlar. Biyoyakıt tercihleri Model sonuçları net bir karşılıklı ilişki göstermektedir. Aynı kapsamda rekabet eden faaliyetleri temsil eden değişkenler arasında sektör. Yerli biyoyakıt talebindeki artış, biyoyakıt artışa neden olmaktadır. Çıktı ve birincil faktör, rakip kullanımların çıktıları kullanırken, özellikle gıda ve diğer gıda dışı ürünler önemli ölçüde azalmakta olduğu saptanmıştır.

Nebioğlu (2017) alışması dört bölümden incelenmiştir. İlk bölümünde tütün ve sigaranın kurumsal tarihinden daha sonrada tütünün keşfinden bahsedilmiştir. Tütünün insan hayatındaki zararları ve buna karşılık alınan önlemlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı zamanından başlayarak günümüze kadar sigara ile mücadele ilişkin çalışmalar incelenmiş, tütün ve tütün mamullerinin ve sigaranın zararları ile mücadele için uygulanan kontrol politikaların gerek uluslararası gerekse devlet bazında değerlendirilmiştir. nc bölümde sigara içme özgürlüğünün varlığı, sınırlandırılmasını gereği, sigara içenlerin zgrlrlerinin sigara içmeyenlerin sağlık ve evre ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam sürmelerine, ilişkin hak ve özgürlüklerin tercihe şayan olduğu gösterilmeye çalışılmış ve son olarak dördüncü bölümde, 4207 sayılı kanunda tütün ürünlerinin olumsuz yanlarının önlenmesi ve kontrolü hakkında yer alan yasaklamalarının neticesinde sigara içme oranlarındaki değişim ve sigaranın toplumsal algılanışı incelenmiştir ve değerlendirilmiştir.

Lui vd., (2018) alışmalarında sistematik olarak yenilenebilir enerji üretim politikalarının çerçevesini ve içeriği incelenmiş ve elektrik piyasasının denge durumunu e karbon emisyonlarını hesaplamak için temel bir kısmi denge modeli oluşturulmuş. Temel modele politikalar getirilerek ve temel senaryodaki farklı politika senaryolarındaki ilgili göstergeler karşılaştırılarak yenilenebilir enerji üretim politikasının etkinliği analiz edilmiş. Ayrıca, Çin'deki gerçek faydalarını tahmin etmek için deneysel analiz yapılmış. Yenilenebilir enerji üretim politikalarının mekanizmasını, etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek için bir analiz yöntemi önerilmiş. Bu çalışmalardaki tüm sonuçlar ve tartışmalar, Çin hkmetine farklı türden politikaların uygulanmasına yönelik bir plan şekillendirmesi için belirli önerilerde bulunulmuştur.

1.2 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de önemli bir endüstri bitkisi olan tütünün, son dönemlerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak ekim alanı, üretim, verim ve dış ticaretindeki mevcut durumunu ve değişimi ortaya koymak, tütün üretimine yönelik uygulanan tarım politikalarını incelemek, tütün ihracatını arttırıcı, ithalatı azaltıcı politika nerileri geliştirmektir.

Çalışmada tütün pazarının 1980-2020 yılları arasındaki değişimi ele alınmıştır. Tütün pazarı kısmi denge analizi ile incelenmiş ve 2020 – 2025 yılları için üretim, tüketim ve dış ticaret verileri tahmin edilmiştir.

2. MATERYAL YÖNTEM

2.1 Materyal

Çalışmada ikincil verilerden yararlanılmış olup 1980-2020 yıllarını kapsayan zaman serileri kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan veriler Food and Agriculture Organization (FAO), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) gibi kurumların veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu veriler, tütün üretimi miktarı, tütün ekiliş alanı, tütün verimi, çiftçi eline geçen tütün fiyatı, ithalat miktarı, ithalat fiyatı, ihracat miktarı, ihracat fiyatı ve kişi başına tütün tüketimi verileridir. Cari veriler 2015 yılı bazlı GSMH deflatörü ile reelleştirilmiştir ve modellerde bu şekilde kullanılmıştır.

2.2 Yöntem

Çalışmada, Türkiye’de tütün pazarını incelemek üzere kısmi denge analizinden yararlanılmıştır. Tütün üretimi, tütün ekiliş alanı ve verimi, tütün ithalat ve ihracat miktarı, ihracat fiyatı, üretici fiyatı, kişi başı tütün tüketimi araştırılmış ve bu değişkenler kısmi denge analizi ile açıklanmıştır.

2.2.1 Kısmi Denge Analizi

Kısmi Denge Analizi; ekonominin belirli bir kısmının denge durumunu inceleyen analiz yöntemidir. Çeşitli gruplara ayrılan ekonomik olayların kısmi denge analizinde, meydana gelen olayların hareketsiz kaldığı ve birbirleri içerisinde etkileşim halinde olmadıkları varsayılır. Böylece, ele alınan olayın esas etkenleri arasındaki fonksiyonel bağıllık belirlenir.

Bu çalışmada, Türkiye’deki tütün pazarı 1980– 2020 yılları arasındaki tütün ile ilgili değişkenlerden yararlanarak incelenmiş ve 2021-2025 yılları için üretim, tüketim ve dış ticaret tahminleri yapılmıştır. Modelin sonundaki denge şartı Türkiye’de tütün üretim, tüketim, ithalat ve ihracat verilerine göre sağlanabilmektedir.

Kısmi denge modelinin ekonometrik olarak tahmin edilen davranışsal eşitlikleri tütün ekim alanı ve verim modeli, ihracat miktarı, ihracat fiyatı, kişi başına tütün tüketimi eşitliklerinden oluşmaktadır. Ayrıca stok modelinde davranış modelleri arasında yer alması gerekmektedir. Ancak yeterli veriye ulaşılamaması nedeniyle stoklar tüketim verisi içine dahil edilmiştir.

Kısmi denge modelinin kalıntı eşitliği ise ithalat miktarı eşitliğidir. Tütün pazar denge şartının sağlanması için kalıntı eşitliği olarak elde edilmiştir. Tütün kısmi denge analizine ait davranış denklemleri ve kalıntı eşitlikleri aşağıda verilmektedir.

Tütün ekiliş alanı denklemi:

$$LOG(EA) = C + LOG(EA_{(t-1)}) + TREND \quad (2.1.2.1)$$

Eşitlikte;

EA: Ekiliş Alanı,

C: Sabit terim,

t-1: Ekiliş alanındaki bir yıl gecikmeli zaman değeri

TREND: Trend

Tütün verimi denklemi:

$$LOG(V) = C + LOG(V_{(t-1)}) + VKUK \quad (2.1.2.2)$$

Eşitlikte;

V: Tütün verimi,

C: Sabit terim,

t-1: Tütün veriminin bir yıl gecikmeli zaman değeri,

VKUK: Verimin Kukla değişkeni

Tütün üretimi denklemi:

$$UM = EA * V \quad (2.1.2.3)$$

Eşitlikte;

UM: Tütün üretim miktarı,

EA: tütün ekiliş alanı,

V: Tütün verimi,

Tütün ihracat miktarı:

$$LOG(IHM) = C + LOG(IHF_{(t-1)}) + LOG(UM_{(t-1)}) + LOG(UF_{(t-1)}) \quad (2.1.2.4)$$

Eşitlikte;

IHM: Tütün ihracat miktarı,

C: Sabit terim

t-1: Bir yıl gecikmeli zaman değeri

IHF: Tütün İhracat Fiyatı

UM: Tütün üretim miktarı

UF: Üretici Fiyatı

Tütün ihracat fiyatı:

$$LOG(IHF) = C + LOG(IHF_{(t-1)}) + DK \quad (2.1.2.5)$$

Eşitlikte;

IHF: Tütün ihracat fiyatı,

C: Sabit terim,

t-1: Tütün ihracat fiyatın bir yıl gecikmeli zaman değeri,

DK: .Kriz yılları,

Tütün üretici fiyatı:

$$LOG(UF) = C + LOG(UF_{(t-1)}) + TREND \quad (2.1.2.6)$$

Eşitlikte;

UF: Tütün üretici fiyatı,

C: Sabit terim,

t-1: Tütün üretici fiyatının bir yıl gecikmeli zaman değeri,

TREND: Trend

Kişi başı tütün tüketimi:

$$LOG(KBTUK) = C + LOG(KBTUK_{(t-1)}) \quad (2.1.2.7)$$

Eşitlikte;

KBTUK: Kişi başı tütün tüketimi

C: Sabit terim,

t-1: Kişi başı tütün tüketiminin zaman değeri,

Toplam tüketim; TÜİK'in nüfus projeksiyonu ile kişi başı tütün tüketiminin çarpımıyla bulunmuştur.

$$TK = N * KBTUK \quad (2.1.2.8)$$

Eşitlikle;

TK: Toplam tüketim,

N: Nüfus

KBTUK: Kişi başı tütün tüketimi,

İthalat miktarı:

$$İTH = (TK + İHC) - U \quad (2.1.2.9)$$

Eşitlikle;

İTH: İthalat miktarı,

TK: Toplam tüketim,
İHC: İhracat miktarı,
U: Üretim

3. TÜTÜN ÜRETİMİ

3.1 Tütün Bitkisinin Tarımsal Özellikleri

Tütün, Patlıcangiller familyasından tek yıllık bir bitkidir. Endüstri bitkileri, aromatik bitkiler ve keyif verici bitkiler kategorisinde bulunmaktadır. Sıcak bölge ürünlerinden bir tanesi olup, tütün bitkisi gibi paralel dağılışı gösteren bir bitki yok denilebilecek kadar azdır (Doğanay ve Coşkun, 2015).

Dünya üzerinde yayılımı 38° güney ve 56° kuzey enlemleri arasında bulunur, bu alanlarda geniş yer almaktadır (Alıcı, 2010). İklimin tütün kalitesi üzerinde etkisi oldukça fazladır. Bu yüzden tütünün yetiştirme koşullarına uygun iklim ve toprak şartları altında yetiştirilmesine ihtiyaç vardır. Üretiminde zayıf topraklar da yetiştirilebiliyor olması avantaj sağlamaktadır. Daha çok kumlu-tınlı (killi), su tutmayan ve humuslu topraklarda yetişmesi verim açısından daha uygundur.

Tütünün verimsiz ve boşa kalmış topraklarda yetişebiliyor olması gibi üstünlükleri olan ve aynı zamanda, parsel büyüklüğüne ihtiyaç duymayıp daha küçük işletmeler de dahil yetiştirebilir olması, bulunduğu iklim isteklerine kolay adaptasyon sağlayabilmesi güçlü bir bitki olduğunu göstermektedir. Bu da en önemli avantajlarından (Bulut, 2006). Dolayısıyla 60'ın üzerinde türü bulunan tütün farklı coğrafi şartlarda kolayca adapte olabilme özelliği sayesinde yeryüzünde çok geniş alanlarda yayılım göstermiştir.

Tütün bitkisi sınıflandırılırken başta farklı iklim şartları olmak üzere, yaprak kurutma yöntemi, genetik yapı ve adaptasyonuna göre ayrılmaktadır. Türkiye'de tütün üretimi Marmara, Trakya, Karadeniz, Ege ve Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesi gibi birçok bölge de yetiştirilmektedir (Güzel, 2016).

Vejetasyon devresi iklime göre farklılık gösterdiği için yaklaşık olarak 80-120 gün arasında değişim söz konusudur. İdeal sıcaklık koşullarının bulunduğu alanlarda ise 90-100 gün arasında iken, sıcak iklimin sahip olduğu koşullarda 80-90 gün, soğuk iklim şartlarında ise 100-120 gün gözlemlenebilir. Tütünün gelişme sürecindeki en düşük sıcaklıklar 13-15 °C, en yüksek sıcaklıklar 35-38 °C ve ortalama sıcaklıklar ise 26-27 °C'dir. Toprak, tütünün büyüme ve gelişme için başta gelen önemli faktörden birisidir. Tütünün çimlenmesi için toprağın optimal sıcaklığı 11 °C altında olmaması gerekmektedir (Daşdemir, 2006).

Işık isteği tütün bitkisinde çimlenme sürecinde azdır. Fidelerin oluşmasıyla beraber ışık ve güneşlenme ihtiyacı artmaktadır. Yamaçların güneş gören tarafları yani güneye dönük yamaçlarda üretilen tütünün kalitesi diğer yerlerde yetiştirilen tütüne göre daha kalitelidir. Tütün daha çok vejetasyon döneminde yağış miktarı az olan yerlerde yetiştirilirken yağış miktarı fazla olan alanlarda tarımı yapılabilen bir bitki çeşididir. Yağışların ne kadar, ne zaman ve nasıl düştüğü önemli bir etkidir. Tütün gelişim sürecinde (ilkbahar ve yaz başında) su isterken, olgunlaşma döneminde ise kuraklık isteyen bir bitkidir. Tütünün gelişmesini olumsuz yönde etkileyen faktörlere bakıldığında yaz aylarında sağanak yağışlar ve toprağın nem açısından fazla olması tütünün gelişmesini engellemekte ve kalitesini düşürmektedir. Tütünün bazı özel türleri daha fazla nem (önceden Doğu Karadeniz bölgesinde üretilen ‘puroluk Virginia’ tipi gibi) istemektedir (Darkot, 1995).

Ortalama yağışın yıllık 500-700 mm civarında olduğunda ilkbahar ayları (nisan, mayıs ve haziran) tütün yetiştiriciliği için uygundur (Şahin ve Taşlıgil, 2013). Tütün gelişim döneminde tütün bitkisi şiddetli kuraklıklar olmadığı sürece suya olan ihtiyacını yağışlardan sağlamaktadır. İlkbahar döneminde sıcak ve yağışlı iken, yaz aylarında hasat yaparken kurak ve bol güneşli bir sonbahar tütünün kalitesini artırır, aromanın hoş olmasını sağlamakta olup, maviküf hastalığını önlemektedir (Bulut, 2006).

Tütün yetiştirilirken drenajın iyi olması ve toprağın iyi havalanması tütünün kalitesinde önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde yetiştirilen tütün çeşitleri, mineral madde olarak fazla zengin olmayıp pH değeri 5.5-6.5 arasındadır. Tütünün kalitesi derin topraklarda özellikle kırmızı renkli topraklarda iyi gelişim göstermesi ve kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Türk tütünleri dalgalı ve az eğilimli arazilerde düz arazilere göre daha iyi yetişmektedir. Dalgalı ve hafif eğilimli arazilerde yetişmeyen birçok bitkiye alternatif oluşturmakta ve önemini korumaktadır (Ergün ve Uğurlu, 2006).

Gübreleme birçok bitki için zorunlu olurken tütün için gerek duyulmamıştır. Tütünde gübreleme bitkinin yaprağındaki proteini ve nikotini artırırken aynı zamanda tütünün kalitesini olumsuz yönde etkilediği için çok fazla tercih edilmemektedir. Bir diğer avantajı ise toprağı fazla yormadığı için ara verilmeden dikilebilmektedir. Tütün tohumların fidelerin ekim, dikim; hasat aşamasında yaprak kırımından dizilimine, kurutulma ve balyalanma sürecine kadar geçen sürede çok fazla el emeği isteyen zahmetli bir tarımsal süreçtir. Tütün tarımının tüm aşamalarında çok fazla emek istemesi ve kalite sorunu için çiftçiler bizzat kendileri öncü olmuştur (Karabacak, 2017).

Tütün tohumlarının toprağa ekimi yapıldıktan sonra 2 ay gibi bir süreçte fide haline gelmekte ve tarlaya dikimi yapılabilir. Fidelerin tarlaya dikilmesiyle hasadın yapılacağı zamana kadar geçen süre dikkat edilmesi gereken en önemli süredir. Bu süre zarfında tütün bitkisinin zararlılara ve hastalıklara (püserano ve maviküf en önemli hastalıklar) karşı dirençli olabilmesi için gereken bakım ve zamanı kapsamaktadır. Fideler tarlalara dikilmesi, Karadeniz ve iç bölgelere mayıs-haziran, Marmara bölgesinde nisan-mayıs, Ege bölgesinde ise mart-nisan aylarında dikilmektedir. Tütün bitkisinin yaprakları olgunlaşma süreci aşağıdan yukarıya doğru olgunlaşır. Hasat zamanında uygulanan işlem de aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşmektedir. Tütün yapraklarının olgunlaşma süreleri aşağıdan yukarıya doğru olduğu için aynı bitkiden farklı dönemlerde ürün alınmaktadır (Ceylan, 1995). Dolayısıyla tütün üretimi yapan çiftçiler uzun ve zahmetli hasat dönemi geçirmektedir (Karabacak, 2017).

Kırma işlemi ile hasadı yapılan yapraklar farklı yöntemlerle dizilir ve başka bir aşaması olan kurutma süreci başlar. Tütünde kaliteyi etkileyen başka bir unsurda kurutma işlemi farklı şekillerde uygulanır. Kurutma işlemlerine tütün dört ana sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar; Sun-Cured (güneşte kurutulan), Flue-Cured (ısı ile kurutulan), Air-Cured (hava ile kurutulan) ve son olarak Fire-Cured (ateşte kurutulan) tütünlerdir. Ülkemizde çoğunlukla Sun-Cured (güneşte kurutulan) yöntem kullanılmaktadır. Kurutma işleminde tütün yaprakları çok sık ve kısa diziler oluşturacak şekilde çuvaldız yardımıyla iplere dizilir. Tütün dizileri bölgelere göre farklılık arz eden kurutma tezgâhlarına (ızgara, ayna, salaş, çardak) asılır ve kurutulma işlemi yapılır (Karabacak, 2017).

4. DÜNYA'DA TÜTÜNÜN GENEL DURUMU

4.1 Dünya'da Tütün Ekiliş Alanları

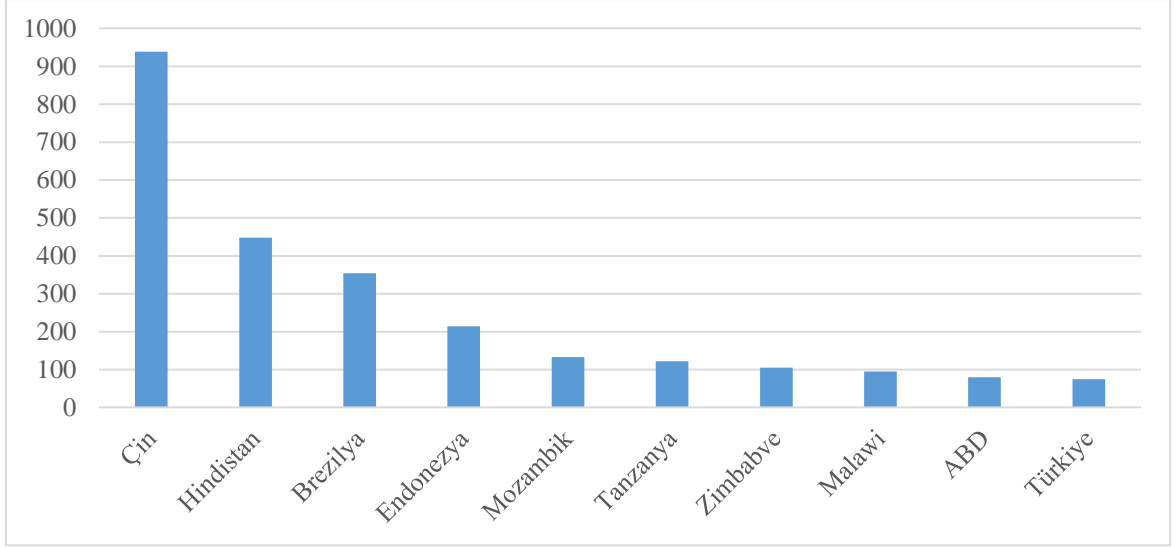
Dünya tütün ekiliş alanı son 10 yılın ortalama verileri dikkate alınarak sıralama yapılmıştır. Dünya'da tütün ekiliş alanı en fazla olan ülke Çin'dir. Her yıl ortalama Dünya'da 3,5-4 milyon hektar alanda üretim yapılmaktadır. Türkiye son 10 yılda en fazla ekim alan miktarı 133 bin hektar ile 2013 yılında ekim yapılmıştır. En düşük ise 75 bin hektar ile 2020 yılında ekim yapıldığı görülmüştür (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Dünyada tütün ekiliş alanları (bin ha)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ort.
1-Çin	1462	1597	1623	1464	1198	1537	1082	1004	1157	939	1306
2-Hindistan	490	460	446	425	431	436	438	440	446	448	446
3-Brezilya	455	410	405	416	406	377	391	356	362	354	393
4-Endonezya	229	270	270	209	209	156	202	205	205	214	216
5-Tanzanya	169	156	107	97	144	116	119	126	120	122	127
6-ABD	132	136	144	153	133	129	130	118	92	80	124
7-Zimbabve	117	93	126	129	132	103	119	136	103	105	116
8-Malawi	163	71	120	123	142	113	72	86	98	95	108
9-Türkiye	77	108	133	99	106	93	100	94	81	75	96
10-Mozambik	61	44	61	76	70	80	82	84	86	133	77
Diğer	802	761	750	752	710	290	680	1061	670	637	711
Toplam	4216	4170	4249	4013	3760	3566	3570	3484	3619	3237	3788

Kaynak: Anonim1, (2020)

Tütün ekiliş alanı Şekil 4.1'de gösterilmiştir. Dünya'da Çin tütün ekiliş alan miktarında 939 bin hektar ile ilk sırada yer almaktadır. Onu takip eden ülkeler sırasıyla Hindistan, Brezilya, Endonezya ve Mozambik gibi ülkeler gelmektedir. Türkiye 2020 yılında Dünya'da 75 bin hektar ekiliş alanı ile 10. sırada yer almaktadır. Son 10 yılın ortalamasına göre Türkiye 9. sırada yer almaktadır.

Şekil 4.1. Dünyada tütün ekiliş alanları (bin ha) (Anonim, 2020)

4.2 Dünya’da Tütün Üretimi

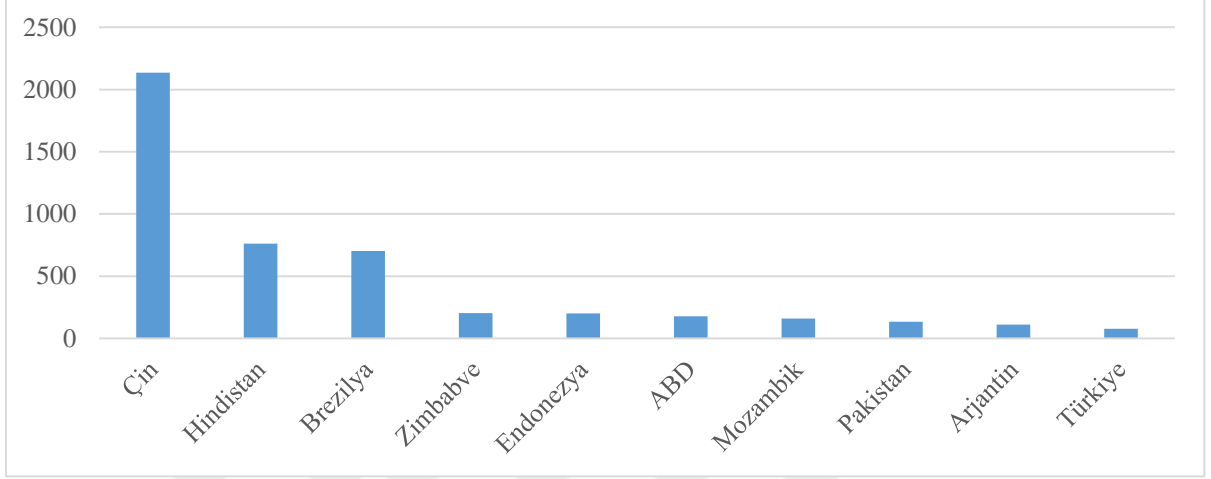
Dünya’da tütünün çoğunluğu sigara imalatında ve diğer tütün mamullerinin üretiminde kullanılmaktadır. Dünya tütün üretim miktarları Çizelge 4.2’de verilmiştir. Ortalama verilerine dikkat edilerek sıralama yapılmıştır. Tütün üretimi Dünya’da yıllık ortalama 5-6 milyon ton civarında elde edilmektedir. Türkiye’de son 10 yılda en fazla tütün üretim 2017 yılında 94 bin ton tütün üretimi yapılmış iken en düşük ise 45 bin ton ile 2011 yılında üretim yapılmıştır.

Çizelge 4.2. Dünyada tütün üretim miktarları (bin ton)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ort.
1-Çin	3159	3408	3375	2997	2679	2575	2392	2242	2612	2135	2757
2-Brezilya	952	811	851	862	867	677	866	756	770	702	811
3-Hindistan	830	820	765	719	738	760	773	788	804	761	775
4-ABD	271	346	328	398	326	285	322	242	212	177	290
5-Endonezya	215	261	260	196	194	127	181	195	197	200	202
6-Zimbabve	125	139	147	184	171	169	111	240	258	203	174
7-Arjantin	135	115	112	127	109	94	117	104	106	109	112
8-Pakistan	103	98	108	130	120	116	100	107	104	133	111
9-Mozambik	70	54	76	97	82	93	95	115	142	159	98
14-Türkiye	45	73	93	75	75	74	94	75	70	77	75
Diğer	1613	1469	1492	1510	1466	1418	1392	1375	1411	1231	1301
Toplam	7518	7594	7607	7295	6827	6388	6443	6.239	6686	5887	6225

Kaynak:[Anonim1, 2020]

Dünya tütün üretiminde Şekil 4.2’de görüldüğü üzere 2020 yılı verileri içerisinde Çin 2.135 bin ton üretim ile birinci sırada yer almaktadır. Onu Hindistan, Brezilya, Zimbabve ve Endonezya gibi ülkeler takip etmektedir. Türkiye 2020 yılına göre Dünya’da 77 bin tonla 14. sırada yer almaktadır.

Şekil 4.2. Dünyada tütün üretim miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)

4.3 Dünya’da Tütün İhracatı

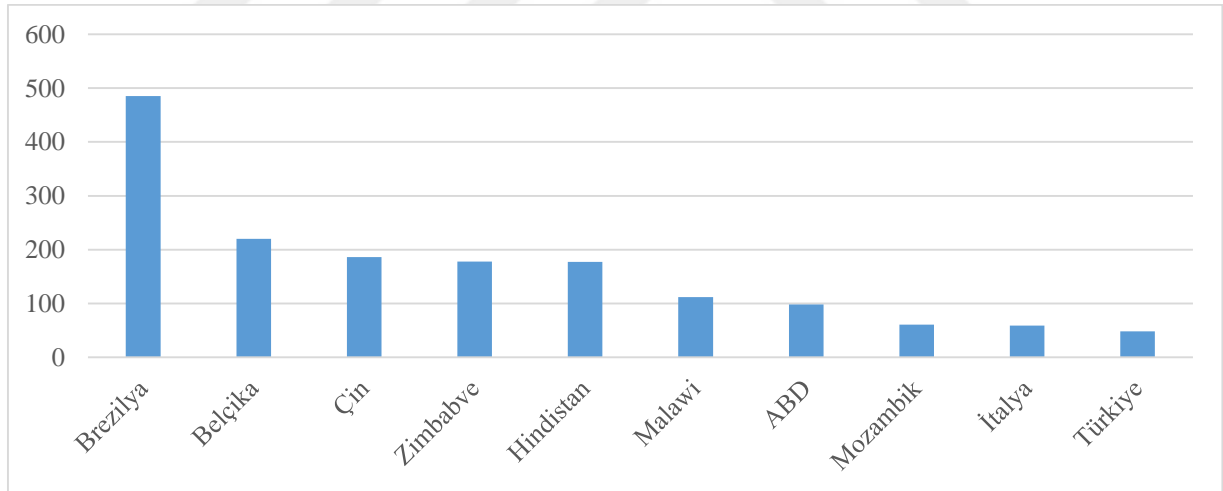
İhracat miktarı sıralaması ortalamalarına göre sıralama yapılmıştır. Dünya’da ihracat miktarı 2020 yılı verileri içerisinde Brezilya birinci sırada yer almıştır. Dünya’da tütün ihracatında her yıl ortalama 2-3 bin ton tütün ihracatı yapılmaktadır. Türkiye’de son 10 yılda en fazla tütün ihracatı 2010 yılında 79 bin tonla yapılmış iken en az 2019 yılında 47 bin ton ile yapılmış, görüldüğü üzere her yıl ihracatta azalma olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.1. Dünyada tütün ihracat miktarları (bin ton)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ort.
1-Brezilya	534	625	610	461	498	466	443	441	530	485	509
2-Hindistan	188	234	254	216	206	218	191	194	186	177	206
3-Çin	226	212	200	160	155	174	207	187	195	186	190
4-Zimbabve	134	132	148	142	148	155	157	171	174	178	153
5-Belçika	79	86	73	105	165	162	187	224	230	220	153
6-ABD	187	165	172	159	110	174	159	151	105	98	148
7-Malawi	160	141	136	155	126	150	151	127	136	112	139
8-Mozambik	53	56	61	59	68	83	70	62	90	61	66
9-İtalya	61	77	69	62	59	65	68	74	67	59	66
12-Türkiye	68	76	58	68	54	51	49	61	47	48	58
Diğer	774	838	816	789	732	804	780	733	685	633	758
Toplam	2407	2595	2542	2323	2268	2444	2392	2368	2392	2257	2398

Kaynak: Anonim1, (2020)

Brezilya 485 bin ton ihracat ile Dünya’da Şekil 4.3’te gösterilmek üzere ilk sırada yer almıştır. Onu takip eden ülkeler sırasıyla Belçika, Çin, Zimbabve ve Hindistan gibi ülkeler takip etmektedir. Türkiye 2020 yılında Dünya’da 48 bin ton ihracatla ile 12. sırada yer almıştır.

Şekil 4.1. Dünyada tütün ihracat miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)

4.4 Dünya’da Tütün İthalatı

Dünya tütün ithalatı son 10 yılın ortalaması dikkate alınarak Çizelge 4.4’te sıralama yapılarak gösterilmiştir. Tütün ithalatında her yıl ortalama 2-3 bin ton tütün ithalatı yapılmaktadır. Dünya’da ithalat sıralamasında Belçika ilk sıra bulunurken, Türkiye ise 9. sırada bulunmuştur. Türkiye’de son 10 yılda en fazla tütün ithalatı 2020 yılında 94 bin tonla

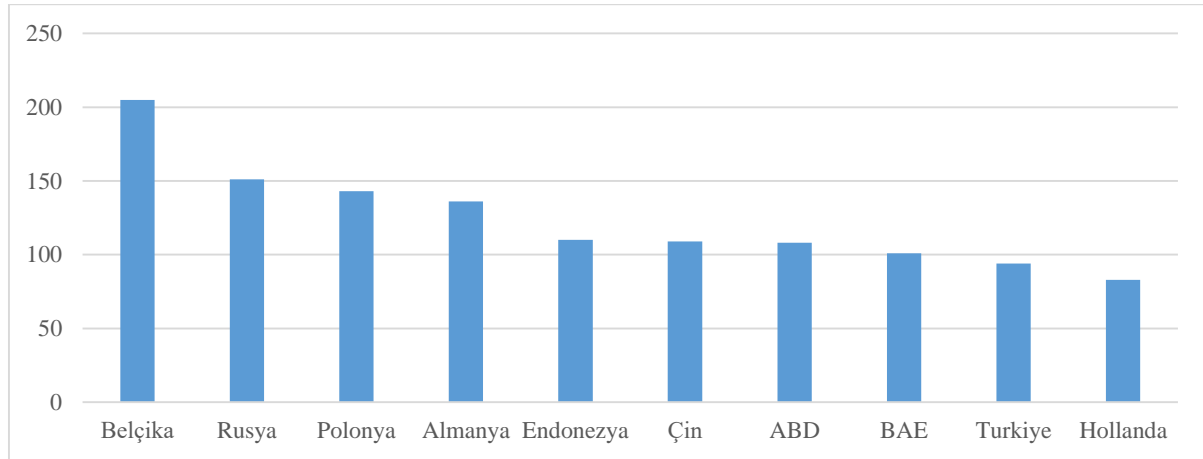
yapılmış iken en az 2011 yılında 49 bin ton ile yapılmış. Tablo ya bakıldığında tütün ithalatında her yıl artış görülmektedir.

Çizelge 4.2. Dünyada tütün ithalat miktarları (bin ton)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ort.
1-Rusya	238	250	242	211	203	194	154	152	158	151	195
2-Belçika	105	115	104	168	181	185	234	264	237	205	179
3-Çin	159	180	175	199	179	162	172	156	184	109	167
4-Almanya	183	173	165	165	183	159	182	158	150	136	165
5-ABD	172	219	200	164	153	154	135	136	133	108	157
6-Polonya	80	89	88	96	115	111	127	137	138	143	112
7-Endonezya	107	137	121	96	75	82	168	121	107	110	112
8-Hollanda	147	152	127	90	104	88	79	82	94	83	104
9-Türkiye	49	61	61	66	67	73	75	83	87	94	71
10-BAE	27	26	48	60	18	12	86	104	73	101	55
Diğer	1174	1235	1172	1161	1129	1099	1136	1070	1013	919	1110
Toplam	2441	2637	2503	2476	2407	2319	2448	2463	2374	2159	2422

Kaynak: Anonim1, (2020)

Şekil 4.4'te görüldüğü üzere 2020 yılına ait veriler doğrultusunda Dünya'da Belçika 205 bin ton ithalat ile birinci sırada yer almaktadır. Onu takip eden ülkeler sırasıyla Rusya, Polonya ve Almanya gibi ülkeler takip etmektedir. Türkiye 2020 yılında Dünya'da 94 bin ton ithalat ile 9. sırada yer almaktadır. Tütün de üretimin azalması ülke de tütün ihtiyacının karşılayamamasından dolayı ithalat miktarı her yıl artmaktadır.

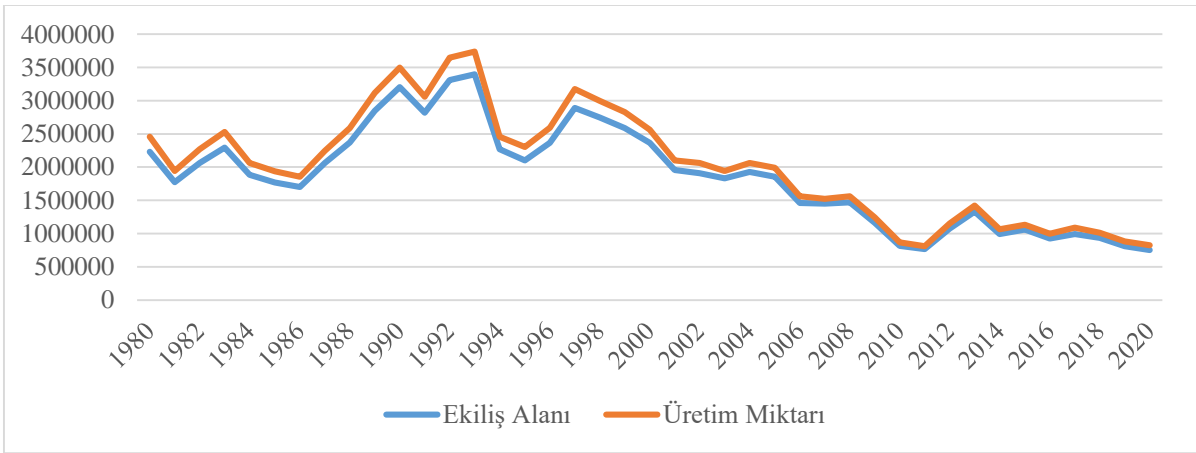

Şekil 4.2. Dünyada tütün ithalat miktarları (bin ton) (Anonim, 2020)

5. TÜRKİYE’DE TÜTÜNÜN GENEL DURUMU

5.1 1980 – 2020 Arası Üretim ve Ekiliş Alanı

Şekil 5.1’e göre ekiliş alanı en yüksek 1993 yılında 340 bin hektar alanda yapılmıştır. Ekiliş alanı en düşük ise 2011 yılında 76 bin hektar alanda yapılmıştır. Üretim miktarları ise en yüksek 1993 yılında 339 bin ton üretim yapılmışken, en düşük ise 2011 yılında 45 bin ton ile üretim yapıldığı görülmektedir. Genel olarak yıllara göre istikrarsızlık söz konusudur. Sürekli artış ve azalış görülmektedir. 2020 yılına bakıldığında tütün ekiliş alanı 74 bin hektar ve tütün üretiminin 76 bin ton olduğu görülmektedir.

Şekil 5.1. 1980-2020 arası üretim ve ekiliş alanı

Türkiye’de tütün üretimi, ekiliş alanları yıllar içerisinde birçok nedenlerden dolayı istikrarsız seyir izlemiştir. Uygulanan politikalar, iklim koşulları gibi nedenlerden dolayı istikrar sağlayamamıştır.

Türkiye’de farklı bölgelerde tütün tarım yapılmaktadır. Türkiye’de iklimleri göz önüne alındığında iyi kalite de tütün elde edilmekte olup, beraberinde yer şekillerinin kısa mesafe de farklılıklar göstermesinden dolayı değişik özelliklerde tütünler elde edilmektedir (Şahin ve Taşlıgil, 2013). Türkiye’de üretilen tütünlerin % 98’i Şark ve yarı Şark tipi tütünlerdir. Az miktarda Virginia, Burley, Hasankeyf ve Tömbeki tütün üretimi de yapılmaktadır (Aytemur, Akçay ve Elbek, 2010).

Şekil 5.2. Türkiye'de tütün üretim haritası

Türkiye’de yüksek kaliteli, dış pazarlar tarafından tercih edilen tütünlerin büyük miktarı Ege bölgesinde yetişmektedir. Diğer bölgelere bakıldığında Karadeniz ve Marmara Bölgesinin de yüksek kalitede iken, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yetişen tütünlerin kalitesi diğer bölgelere nazaran daha düşüktür (Karabacak, 2017).

Türkiye’de 2020 yılı ekiliş alanlarına baktığımızda toplam 713 dekar alanlık yerde tütün yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ege Bölgesi 475 dekar alan ile ilk sırada yer alır iken, onu Güneydoğu Anadolu, Karadeniz bölgesi izlemektedir. Tabloya bakıldığında gerek ekim alanında gerek ise üretim de büyük oranda Ege Bölgesi ilk sırada yer almaktadır.

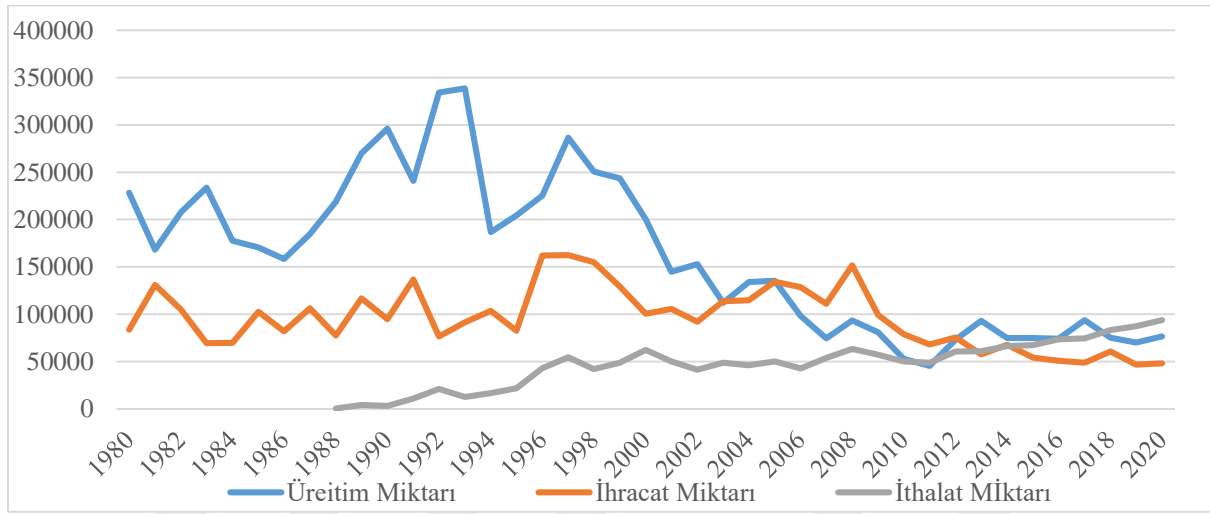
Çizelge 5.1. Türkiye'de bölgelere göre tütün verileri

Bölgeler	Ekilen Alan(bin dekar)	Üretim(ton)	Verim(kg/da)
Ege	475	40	85
Karadeniz	57	7	129
Marmara	38	4	206
Akdeniz	14	2	130
Güneydoğu	117	23	129
Doğu	12	3	231
Türkiye Toplam	713	79	910

Kaynak: [Anonim, 2020]

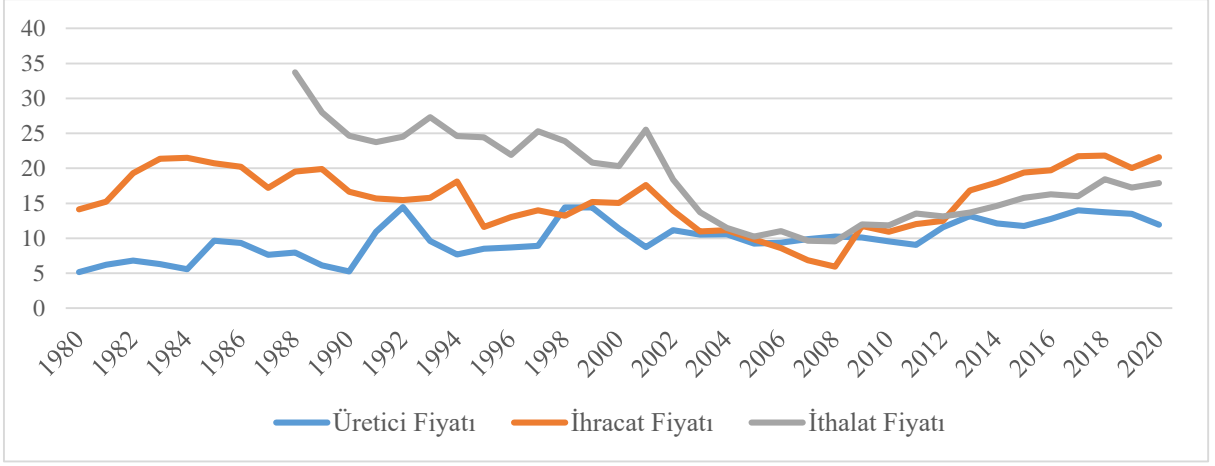
5.2 Türkiye’de Tütün Dış Ticareti

Türkiye, tütün ihracatında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri iken, 1988 yılında başladığı ithalat politikası ile dünyanın tütün ticaretinde önde gelen ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. 1988 yılında başlattığı tütün ithalatı yıllar içerisinde giderek artmış, üretim miktarı ve ihracat miktarı ise yılları içerisinde giderek azalma gözlemlenmiştir. 2000 yılında 62 bin ton seviyelerine çıkmıştır. Yıllara göre artış devam etmiştir. 2020 yılında üretim miktarı 76 bin ton, tütün ithalatı 93 bin ton ve tütün ihracatı 48 bin olduğu saptanmıştır.

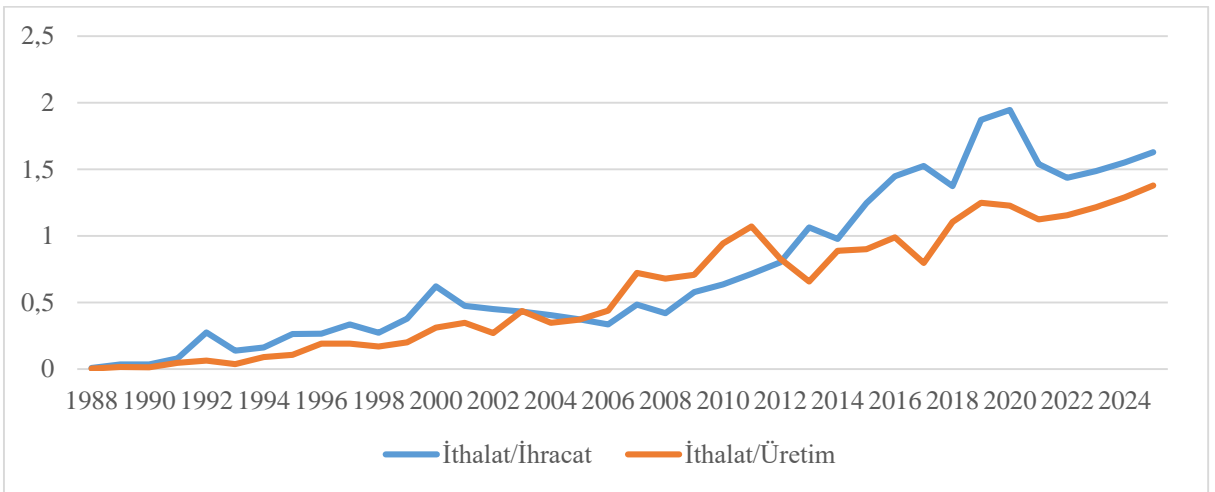
Şekil 5.3. Türkiye’de tütün dış ticareti (bin ton)

Tütün üretici fiyatları dış ticaret fiyatlarının karşılaştırılması yapılmıştır. 1980 yılında kg başına 5,17 TL iken en yüksek 1998 yılında 14,39’ları görmüştür. Daha sonrasında düşmeler gözlenmektedir. 2017 yılında tekrardan 14 TL’ye ulaşmıştır. 2020 yılında üreticinin eline geçen fiyat 11,94 TL’dir. Tütün ihracat fiyatına bakıldığında yıllar içerisinde dalgalanmalar söz konusudur. 1980 yılında ihracat fiyatı 11,17 TL iken en yüksek 2018 yılında 21.81 TL ulaşmıştır. 2020 yılında bu fiyat 21,59 TL’dir. Türkiye tütün ithalatına 1988 yılında başlamıştır. 1988 yılında 33.72 TL iken en düşük 2008 yılında 9.54 TL’ye gözlemlenmektedir. 2020 yılında bu fiyat 17.91 TL’dir.

Şekil 5.4. Üretici fiyatları ve dış ticaret fiyatların karşılaştırılması (Reel TL/kg)

İthalatın ihracata oranı ve üretime oranları şekil 5.5'te verilmiştir. Yıllar içerisinde iniş çıkışlar görülse de tütün ithalatında düzenli bir artış söz konusudur. 2013 yılına kadar tütün ihracatın ithalattan daha fazla olduğu görülmektedir. 2013 yılından sonra ithalatın daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. 2020 yılında tütün ithalatın 93.829 ton iken, ihracat miktarı 48.243 tondur. Son yıllarda tütün ithalatı, tütün ihracatın iki katına kadar ulaşmıştır. 2011 yılına kadar ülke içerisinde üretilen tütün yurt dışından alınan tütünden fazla iken 2011 yılında tütün üretiminin azlığından kaynaklı daha fazla ithal edilmiştir. 2018 yılına kadar üretim ithal edilen miktardan daha fazladır. Son yıllarda ise tütün üretim miktarının ithalat miktarından daha az olduğu gözlenmiştir. 2020 yılında tütün üretimi 76.540 ton iken, ithalat miktarı 93.829 ton olarak saptanmıştır.

Şekil 5.5. İthalat / ihracat oranı ve ithalat / üretim oranının karşılaştırılması

6. TÜRKİYE'DE UYGULANAN TÜTÜN POLİTİKALARI

6.1 1980 – 2000 Yılları Arası Uygulanan Politikalar

Türkiye’de 1980’li yıllardan önce tütünün üretimi, satışı, fiyatının belirlenmesi ve sigaranın üretimi Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL)’in kontrolündeydi (Bilir ve Özcebe, 2011). 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla, tütün piyasasının özelleştirme, TEKEL’in denetiminde bulunan tütün ticareti ve yatırımdaki serbestleştirmeler denetiminden çıkartılıp uluslararası tütün şirketleri daha fazla söz sahibi olmuştur.

1986 yılında 3291 sayılı Kanun ile tütünde devlet tekeli kaldırılırken, yine aynı yıl alınan 10911 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tütün mamullerinin üretimi, dağıtımı ve pazarlanması belli şartlarla serbest bırakıldı. 1988 yılında TEKEL ortaklığı ile sigara üretmek için ilk yabancı şirket BEST A.Ş. kuruldu ve buna bağlı olarak yaprak tütün ithalatına izin verildi (Aytemur, Akçay ve Elbek, 2010).

1991 yılının 2 Mayıs’ında 1755 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yerli ve yabancı tüzel kişilere TEKEL ortaklığı olmaksızın tütün ve tütün mamulleri ithalat ve üretim izni verildi. İhtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi amacıyla 1994 yılından itibaren 3 yıl süreyle tütün üretimine ilk defa kota uygulamasına geçilse de alınan kararlar, disiplinli bir şekilde uygulanamamıştır.

1993 yılında, 93/4725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile hedef ve müdahale fiyatı arasındaki farkın üreticilere doğrudan prim olarak ödenmesine imkan tanınmıştır. Bu düzenleme ile bir taraftan sanayici ve ihracatçıların rekabet imkanları korunurken diğer taraftan üretici gelirlerinde istikrar sağlanması amaçlanmıştır. Prim sistemi 1993 yılında tütün alımları uygulanmıştır.

1994 yılında tütün ekim alanlarının daraltılması ve üreticilerin bu uygulamadan doğan gelir kaybının belirlenen usullere göre telafi edilmesi kararlaştırılmıştır. Kararın uygulanması sonucunda 1994 yılında tütün üretim kotası 330 bin tondan 220 bin ton düzeyine çekilmiştir. Kota uygulamasına 1995 ve 1996 yıllarında da devam edilmiştir (Yükseler, 1999). 1997 yılına gelindiğinde seçim atmosferinin etkisi altında kalan iktidar ve muhalefet partileri, kota uygulamasına son verilmesini sağlamışlardır (Aytemur, Akçay ve Elbek, 2010).

Çizelge 6.1’de Üretici sayısında 1980’den sonra azalma söz konusu iken 1986 yılında 10911 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tütün mamullerinin üretimi, dağıtımı ve pazarlanması belli şartlarla serbest bırakılmasıyla artış gözlemlenmiştir.

Çizelge 6.1. 1980-1999 yılları arasındaki istatistikler

Yıllar	Üretici Sayısı	Üretim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
1980	600.000	2229970	228349
1985	374.975	1768480	170491
1989	535.375	2847680	269888
1995	550.016	2099190	204440
1996	546.671	2366200	225216
1997	560.380	2889760	286414
1998	622.063	2746170	250556
1999	575.796	2587010	243468

Kaynakça: Tanrıverdi (1991), Şahin, Taşlıgil (2013), Ergün ve Uğurlu (2006)

6.2 2000 – 2020 Yılları Arası Uygulanan Politikalar

1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında gerçekleşen ekonomik sorunlar sonucunda yapısal reformları içeren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)”nın uygulamaya konulmuştur. Beraberinde yaşanan özelleştirme programı ivedilikle tamamlanmıştır. Devlet, üretimini gerçekleştirebileceği alanlardan özel sektörün çekilmesi ve bu ürünlerin serbest piyasa koşullarına bırakılması hedeflenmiştir (Şahin, 2011).

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)’nun kurulmasını, söz konusu kurumun yetki ve görevleri ile ilgili ilkeleri düzenleyen “4733 Sayılı Kanun” 9 Ocak 2002 tarihli ve 24635 sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanarak uygulamaya konulmuştur.

4733 Sayılı Kanun’un maddeleri incelenecek olursa;

- ✓ Madde 1: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol işletmeleri Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması ile Tütün Alkol Piyasası Düzenleme Kurumunun kurulmasına, bu kurumun görev ve yetkilerinin düzenlenmesine ve tütün ve tütün mamullerinin Türkiye’de üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

- ✓ Madde 2: Bu kanunla ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur.
- ✓ Madde 3: Kurulun yetki ve görevlerine değinilmiştir.
- ✓ Madde 4: Kurul Başkanı Kurumun en üst amiri olup, Kurumun genel yönetim ve temsilinden sorumludur.
- ✓ Madde 5: Kurumun gelir ve giderleri, denetimi ile ilgili hazırlanılan maddedir.
- ✓ Madde 6: Üretici tütünleri yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemiyle alınır ve satılır. Sözleşmeli üretim esasına göre tütünlerin fiyatları, tütün mamulleri üreticileri veya tüccarlar ile üreticiler ve temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenir. Yazılı sözleşme yapılarak üretilen tütünler dışında kalan üreticiler tütünleri, açık artırma merkezinde açık artırma yöntemiyle alınır ve satılır. Açık artırmaya başlangıç fiyatlarından başlanır ve satışa konu tütünler en yüksek fiyatı veren alıcıya satılarak tescil edilir.
- ✓ Madde 7: Tarımsal destekleme
- ✓ Madde 8: Cezai hükümlere yer verilmiştir.
- ✓ Madde 9: Yönetmelikler hakkında bilgi verilmiştir.
- ✓ Madde 10: Değiştirilen ve yürürlükten kaldırılan hükümler hakkında bilgi verilmiştir.

Uygulamaya konulan Kanun da sektör için yazılı sözleşme esas hale getirilmesi ve TEKEL'in yapısını yenileyerek özelleştirme için hazır hale getirilmesi ve tütün sektöründe destekleme alımları kaldırılmıştır (Gümüş ve Güler Gümüş, 2005).

4733 sayılı yasa sonrasında destekleme kapsamından çıkarılması ve TEKEL'in özelleştirilerek satılması, fiyatların belirlenmesinde alıcı firmaların inisiyatifine bırakılması gibi nedenlerden dolayı tütün üretiminde sayısal veriler de olumsuz yönde azalma görülmektedir. 2002 yılında çıkarılan kanunla birlikte destekleme alımı durdurulmuştur ve bir destekleme kapsamına girmemiştir.

Bu değişiklikleri görebilmek açısından 2002 yılın da üretici sayısı 405.882, üretim alanı 199.458 ha ve üretim miktarı 159.521 ton iken 2020 verilerine bakılacak olursa üretici sayısı 67.376, üretim alanı 74.959 ha ve üretim miktarı 76.540 bin tonlara kadar gerilemiştir. 2002 yılından 2020 yılına üretici sayısı %83, üretim alanı %62 ve üretim miktarı %52 azalmıştır.

Çizelge 6.2’de görüldüğü üzere 2000’li yıllardan 2020 yılına kadar verilerde azalma görülmektedir. Veriler sözleşmeli üretim ve sözleşmesiz üretim toplam miktarları verilmiştir.

Çizelge 6.2. 2000-2020 yılları arasındaki istatistikler

Yıllar	Üretici Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Ton)
2000	583.474	237.722	208.001
2002	405.880	199.458	159.521
2005	252.312	185.340	135.247
2010	65.152	81.334	53.018
2011	50.881	76.658	45.435
2012	71.026	107.698	73.285
2013	87.865	133.073	93.158
2014	73.074	99.262	74.696
2015	62.144	150.868	75.000
2016	64.464	92.505	74.238
2017	64.541	99.529	93.666
2018	55.871	93.503	75.276
2019	57.296	81.035	70.000
2020	67.376	74.959	76.540

Kaynak: Anonim, (2020)

2002 tarihinde kabul edilen ve 24635 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 4733 sayılı Kanun’la fiyatlandırma sisteminin nasıl olacağı belirtilmiştir. Kanunundaki 6. maddede "sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında” varılan anlaşmaya göre belirlenir. Yazılı sözleşme yapılarak üretilen tütünler dışında kalan üretici tütünleri, açık artırma yöntemiyle alım ve satım gerçekleşir. Açık artırmada başlangıç fiyatı ile başlanır ve satışa konu tütünler en yüksek fiyatı veren alıcıya satılarak tescili yapılacaktır.

Üretici ile alıcı arasında yapılan anlaşma ile üretici tütünlerinin alıcı tarafından alınma garantisidir. Burada fiyat her iki tarafın karşılıklı anlaşması sonucu belirlenmektedir. Bu yönüyle yeni sistem olumlu olarak düşünülebilir. Sözleşmeli üretim dışında kalan tütünler

için de açık artırma merkezlerinin kurulup bu merkezlerde belirlenen açık artırma fiyatı ile alınması düşünülmüştür. Ancak burada oluşacak fiyat, piyasa koşullarına göre olması gereken fiyata göre daha düşük olmaktadır.

Yeni fiyatlandırma sistemi kota çerçevesinde belirlenen tütün ihtiyacı doğrultusunda üretilen tütünlerin alınması esasına dayanmaktadır.

2002 yılı itibariyle tütün ve benzeri ürünlerde destekleme alımlarının yapılmaması nedeniyle çiftçilerin olası mağduriyetlerini gidermek amacıyla Alternatif Ürün Projesi (AÜP) geliştirilmiştir. AÜP’de temel amaç ihtiyaç fazlası üretimi olan ve desteklemelerde bütçeye gereksiz yük getiren ürünlerin üretim alanlarının azaltılması ve buna karşın üretim açığı olan ürünlerin yaygınlaştırılmasıdır.

AÜP 2001-2008 yılları arasında yürütülmüştür. Tütün üretiminin terkedilmesi sonucu kazanılan alanlara; buğday, ayçiçeği, kuru fasulye, nohut, mercimek, pamuk, bağ, meyve, sebze, seracılık ve tıbbi bitkilerin yetiştiriciliği önerilmiştir. Ayrıca TEKEL’in özelleşmesi ile tütün üretimi yapılan illerde 2008-2011 yılları arasında ilgili bakanlık tarafından 2. Kez AÜP uygulamaya konmuştur.

Tütün üretiminden vazgeçerek yeni ürünlere geçene 3 yıl boyunca yılda 1200 TL/ha destekleme yapılmıştır. Bütün yapılanlara rağmen tütün üreticisini AÜP’nin içine sokmak kolay olmamıştır. Çünkü tütün üreticileri; tütün ekim kotalarının ellerinden gideceğini ve bir daha alamayacaklarını, alışkanlık haline gelen tütünden vazgeçemediklerini, bilmedikleri bir ürüne yönelmenin zorluğunu, pazarlama endişelerini, alternatif ürünlerin depolama, işleme ve kurutma gibi sorunlarını aşacak unsurların eksikliğini öne sürmüşlerdir (Gümüş, 2009).

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, Türkiye’de son yıllardaki gelişmelere bağlı olarak tütün üretimi, ekiliş alanı, verimi, ithalat, ihracat, kişi başı tüketim ve üretici fiyatına dayalı verilerin modellenmesinde kullanılan istatistiksel analizlere yer verilmiştir. Türkiyede 1980-2020 yılları arasındaki 40 yıllık ham tütün verileri kullanılarak tütün ile ilgili üretim, tüketim ve dış ticaret değişkenleri 2021-2025 yılları için tahmin edilmiştir.

Tütün ekiliş alanı modelinde bağımlı değişken tütün ekiliş alanı, bağımsız değişkenler ise tütün ekiliş alanının bir yıl gecikmeli ve TREND değişkenidir. Tütün ekiliş alanı için yapılan ekonometrik analizler sonucunda Çizelge 7.1’de yer alan modelin F-olasılık değeri $0,00 < 0,01$ olduğundan model anlamlıdır.

Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, bir yıl gecikmeli ekiliş alanı değişkeni %1’de ve TREND değişkeninin değeri ise %5’de anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tütün ekiliş alanının bir yıl gecikmelisindeki %1’lik artışta, tütün ekiliş alanında pozitif yönde %0,82 oranında artış; Trend ise negatif yönde -%0,006 oranında azalış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %86 olarak açıklanabilmektedir. Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %86’sı bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

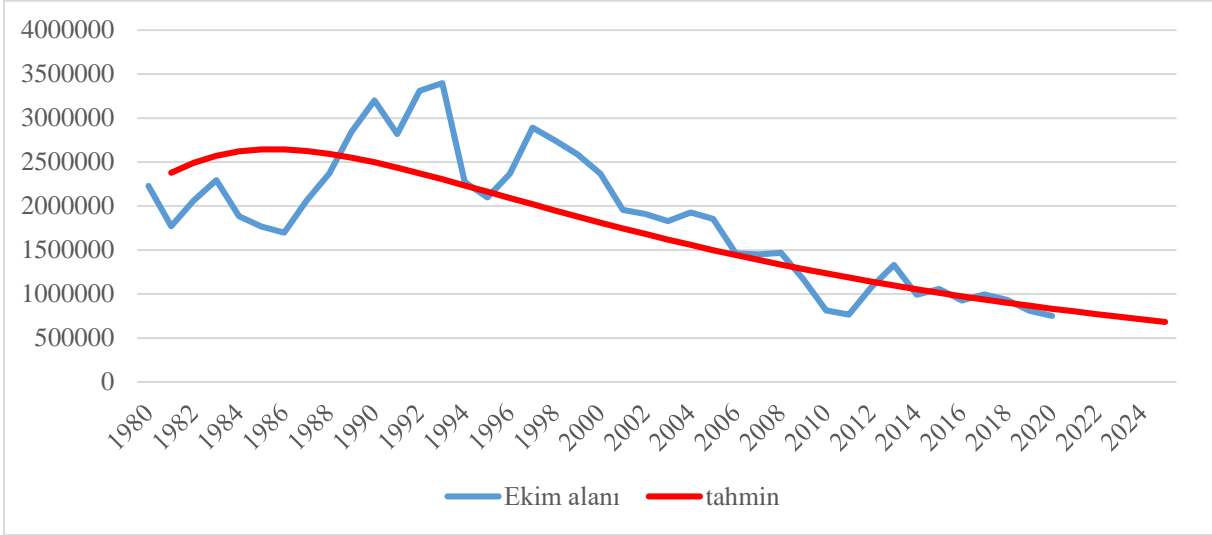
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda ekiliş alanı modelin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri $0,63 > 0,01$). Modelde ayrıca otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır (LM testi $0,33 > 0,01$).

Çizelge 7.1. Tütün ekiliş alanı model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	2,6298	1,9176	0,0629***
Log(Tütün Ekiliş Alanı(t-1))	0,8249	8,9879	0,0000*
Log(Trend)	-0,0069	-2,0754	0,0450**
R^2	0,87		
Düzeltilmiş R^2	0,86		
F kritik değeri	129,17		0,00*
Jarque Bera Normal Dağılım Testi	0,90		0,63*
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	0,97		0,33*

*%1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, *** %10 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.1’de ekiliş alanı modelinden elde edilentahminleme sonucunda Türkiye’deki tütün ekiliş alanının 2020 yılında 749.590 dekar iken 2020’den sonra tütün ekiliş alanında son 5 yıl için bir düşüş beklenmektedir. 2025 yılı için 683.688 dekar olacağı tahmin edilmiştir.

Şekil 7.1. Tütün ekiliş alanı (da)

Tütün verim modelinde bağımlı değişken dekara tütün verimi olarak belirlenirken bağımsız değişkenler tütün verimin bir yıl gecikmelisi ve verimin düşük olduğu yılları temsil eden kukla değişken kullanılarak model tahmin edilmiştir.. Tütün veriminde 2003 ve 2007 yıllarındaki ortalamanın üzerinde bir düşüş gözlemlendiğinden kukla değişkeni kullanılmıştır. Çizelge 7.2’deki modelin anlamlılığı incelendiğinde F-olasılık değeri $0,00 < 0,01$ olduğundan model anlamlıdır.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, bir yıl gecikmeli tütün verimi ve VKUK (Kukla değişkeni) değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Tütün verimindeki bir yıl gecikmelisindeki %1’lik artışta, tütün veriminde pozitif yönde %0,72 oranında artış; Kukla değişkene göre ise negatif yönde %0,31 oranında azalış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %75 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %75’i bağımsız değişkenlerde meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

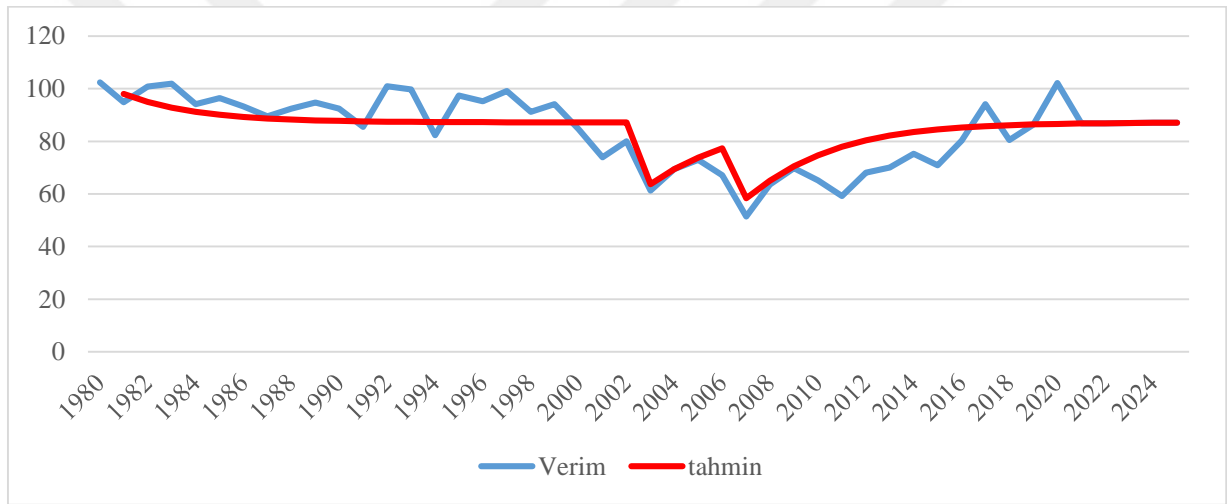
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda tütün verim modelinin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri $0,81 > 0,01$). LM test olasılık değeri $0,43 > 0,01$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilememektedir. Modelde otokorelasyon sorununa bulunmamaktadır.

Çizelge 7.2. Tütün verimi model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	1,2194	3,4360	0,0015*
Log(Tütün verimi) (t-1)	0,7270	9,0560	0,0000*
VKUK	-0,3137	-4,8476	0,0000*
R ²	0,76		
Düzeltilmiş R ²	0,75		
F kritik değeri	60,82		0,00*
Jargue Bera Normal Dağılım Testi	0,41		0,81*
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	0,61		0,43*

* %1 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.2.'de gösterilen Türkiye'de tütün verimi 2020 yılında 102.109 kg/da iken yapılan çalışma sonucunda 2025 yılında 87.074 kg/da düşmeyeceğitaahmin edilmiştir.

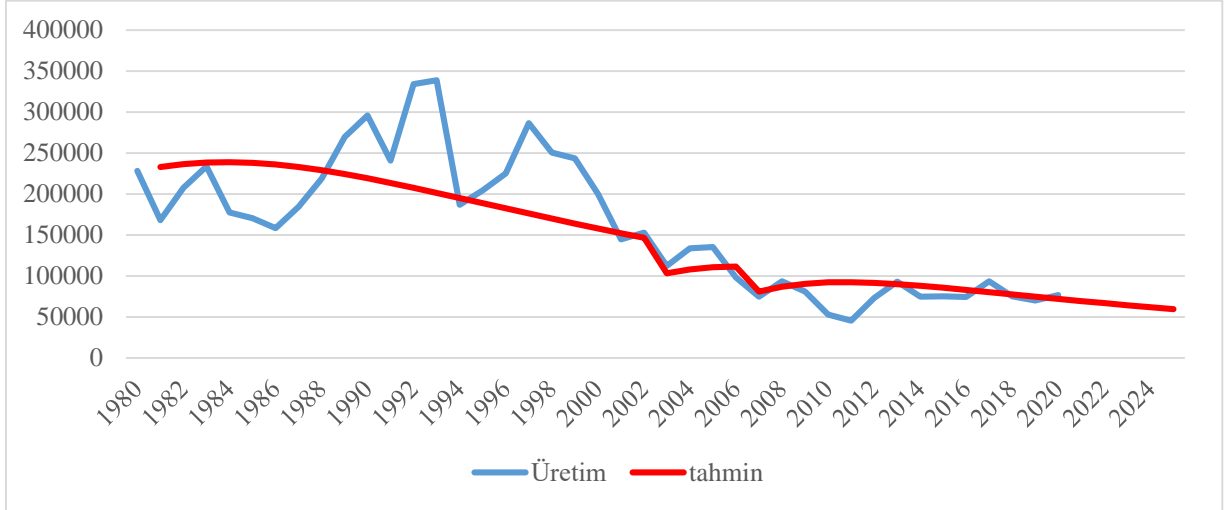
Şekil 7.2. Tütün verimi (kg/da)

Tütün üretim miktarında 2021 – 2025 yılları arası düşüş beklenmektedir. Tütün üretim miktarı hesaplaması yapılırken tütün ekiliş alanı ve verimin model yardımıyla tahmin sonuçları yapıldıktan sonra elde edilen sonuçlar yardımıyla üretim miktarı hesaplanmıştır.

Çizelge 7.3. Tütün üretim tahmin sonuçları

	2021	2022	2023	2024	2025
Tütün Üretim Miktarı (Ton)	69.479	66.876	64.347	61.899	59.532

Şekil 7.3'te tütün üretiminde son zamanlarda azalış tahmin edilmiştir. Türkiye'de tütün üretimi 2020 yılında 76.540 ton iken 2025 yılında yapılan tahmin sonucunda 59.532 ton olacağı saptanmıştır.

Şekil 7.3. Tütün üretim tahmini (ton)

Tütün ihracat miktarını açıklamak için kurulan modelde bağımlı değişkeni olan tütün ihracat miktarı, bağımsız değişkenlerden bir yıl gecikmeli; Tütün ihracat miktarı, tütün üretim miktarı ve tütün üretici fiyatı olarak model kurulmuştur. Tütün ihracat miktarını tahmin etmeye yönelik kurulan ekonometrik modelin sonuçları Çizelge 7.4.'de verilmektedir. Modelin anlamlılığı incelendiğinde F-olasılık değeri $0,00 < 0,01$ olduğundan model anlamlıdır.

Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, bir yıl gecikmeli ihracat fiyatı ve bir yıl gecikmeli üretim miktarı değişkenlerinin değerleri %1'de anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu, bir yıl gecikmeli tütün üretici fiyatlarında ise %10'da anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tütün ihracat miktarının bir yıl gecikmesindeki %1'lik bir artışta, tütün ihracatında negatif yönde %0,07 oranında azalış; bir yıl gecikmeli tütün üretim miktarında ise pozitif yönde %0,41 oranında artış olacaktır. Tütün üretici fiyatının bir yıl gecikmesinde negatif yönde %0,23 oranında bir azalış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %69 olarak açıklanabilmektedir. Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %69'u bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

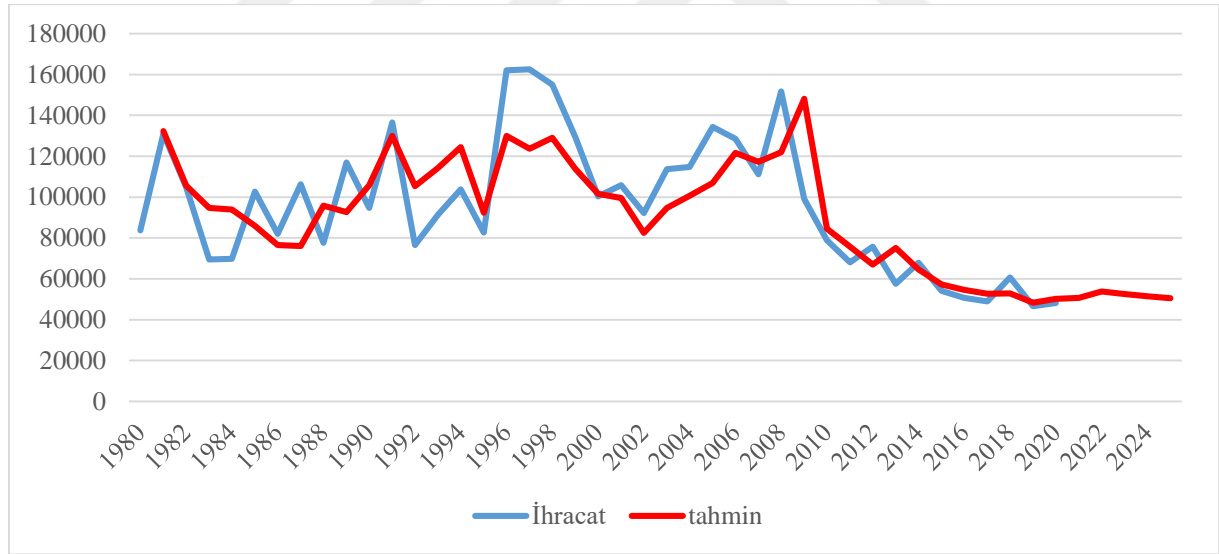
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda ihracat miktarı modelinin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri 0,53 > 0,05). Modelde ayrıca otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır (LM testi 0,34 > 0,01).

Çizelge 7.4. Tütün ihracat miktarı model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	9,0171	10,5740	0,0000*
Log(Tütün İhracat Fiyatı) (t-1))	-0,0739	-7,3739	0,0000*
Log(Tütün Üretim Miktarı(t-1))	0,4144	6,7152	0,0000*
Log(Tütün Üretici Fiyatı(t-1))	-0,2316	-2,0159	0,0513***
R ²	0,73		
Düzeltilmiş R ²	0,71		
F kritik değeri	33,45		0,00*
Jarque Bera Normal Dağılım Testi	1,35		0,50**
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	0,27		0,60**

* %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, *** %10 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.4. gösterilen ihracat miktarı 2020 yılında 48.243 ton iken 2025 yılında 50.464 ton olacağı tahmin edilmiştir.

Şekil 7.4. Tütün ihracat miktarı (ton)

Tütün ihracat fiyatı için kurulan modelde, bağımlı değişken tütün ihracat fiyatı iken bağımsız değişkenlerden tütün ihracat fiyatının bir yıl gecikmelisi ve DK(kriz yılları) olarak model kurulmuştur.

Ekonomterik tahminlemelerde tütün ihracat fiyatı için Çizelge 7.5'teki modelin anlamlılığı incelendiğinde F-olasılık değeri 0,00 < 0,01 olduğundan model anlamlıdır.

Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, DK %10'da anlamlı iken bir yıl gecikmeli ihracat fiyatı ise %1'de anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Tütün ihracat fiyatında bir yıl gecikmelisindeki %1'lik artışta, tütün ihracat fiyatı pozitif yönde %0,85 oranında, DK (Kukla değişkeni) pozitif yönde %0,08 oranında artış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R² değeri %72 olarak açıklanabilmektedir. Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %72'si bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

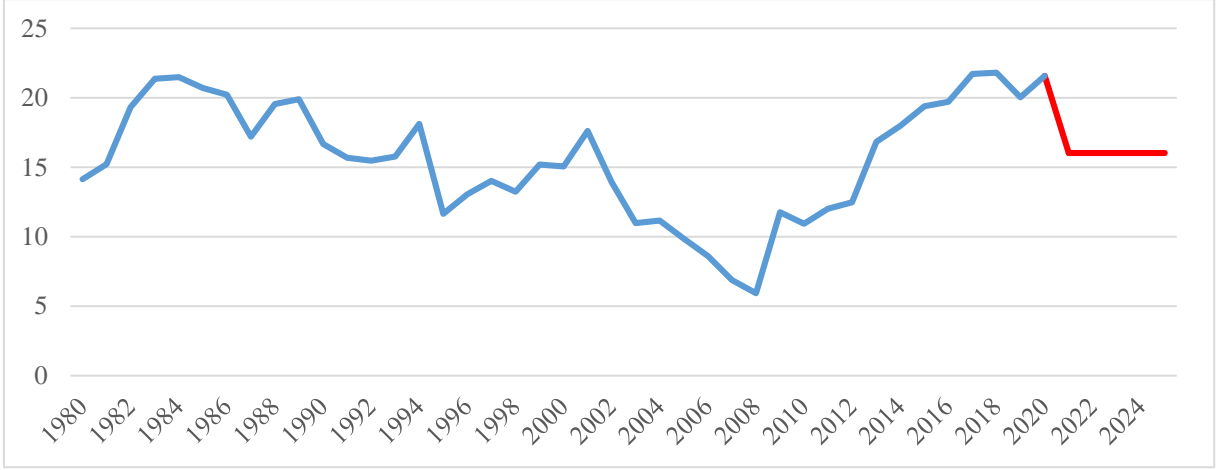
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda ihracat fiyat modelinin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri 0,24 > 0,01). Modelde ayrıca otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır (LM testi 0,50 > 0,01).

Çizelge 7.5. İhracat fiyatı model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	0,3817	1,7413	0,0889***
Log(Tütün İhracat Fiyatı) (t-1))	0,8503	10,699	0,0000*
DK	0,0856	1,7366	0,0898***
R ²	0,73		
Düzeltilmiş R ²	0,72		
F kritik değeri	59,02		0,00*
Jarque Bera Normal Dağılım Testi	2,84		0,24*
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	0,45		0,50*

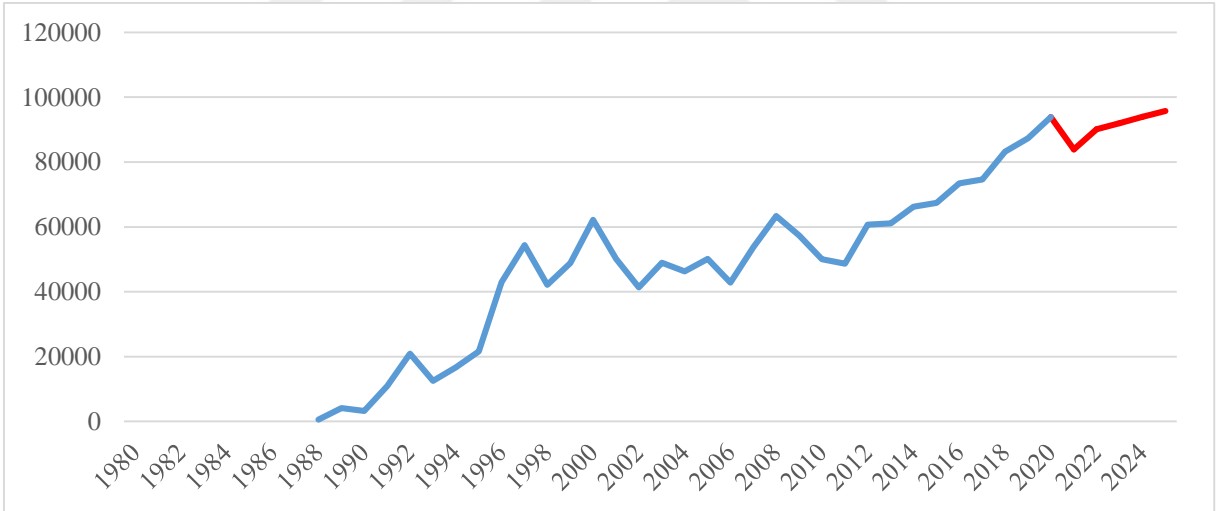
* %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, *** %10 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.5. tütün ihracat fiyatında 2020 yılında 21,59 TL/kg iken bu değer yapılan tahminleme sonucunda 2025 yılı için 16,02 TL/kg çıkmıştır. 5 yıllık bir süreçte ihracat fiyatında düşme saptanmıştır.

Şekil 7.5. Tütün ihracat fiyatı (TL/kg)

Şekil 7.6. Tütün ithalat miktarı 2020-2025 yılları arası tahmin edilmiştir. Tahmin edilirken tütün tüketimi ile tütün üretimi toplanıp üretimden çıkarılmıştır. Bu işlemler sonucunda tütün ithalat miktarına ulaşılmıştır. Tütün ithalat miktarına bakılacak olursa 2020 yılında ithalat miktarı 93.829 ton iken 2025 yılında 95.905 ton olacağı tahmin edilmiştir.

Şekil 7.6. Tütün ithalat miktarı (ton)

Tütün üretici fiyatı modeli için bağımlı değişken tütün üretici fiyatı, bağımsız değişkenlerden bir yıl gecikmeli üretici fiyatı ve TREND olarak model kurulmuştur. Yapılan analiz sonucunda Çizelge 7.6'daki tütün üretici fiyatı model anlamlılığı incelendiğinde F-olasılık değeri $0,00 < 0,01$ olduğundan model anlamlıdır.

Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, bir yıl gecikmeli tütün üretici fiyatları ve TREND değişkenin değerleri %5'de anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu

görülmektedir. Tütün üretici fiyatının bir yıl gecikmesindeki %1’lik artışta, tütün üretici fiyatında pozitif yönde %0,37 oranında ve Trend %0,009 birimlik artış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R² değeri %53 olarak açıklanabilmektedir. Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %53’u bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

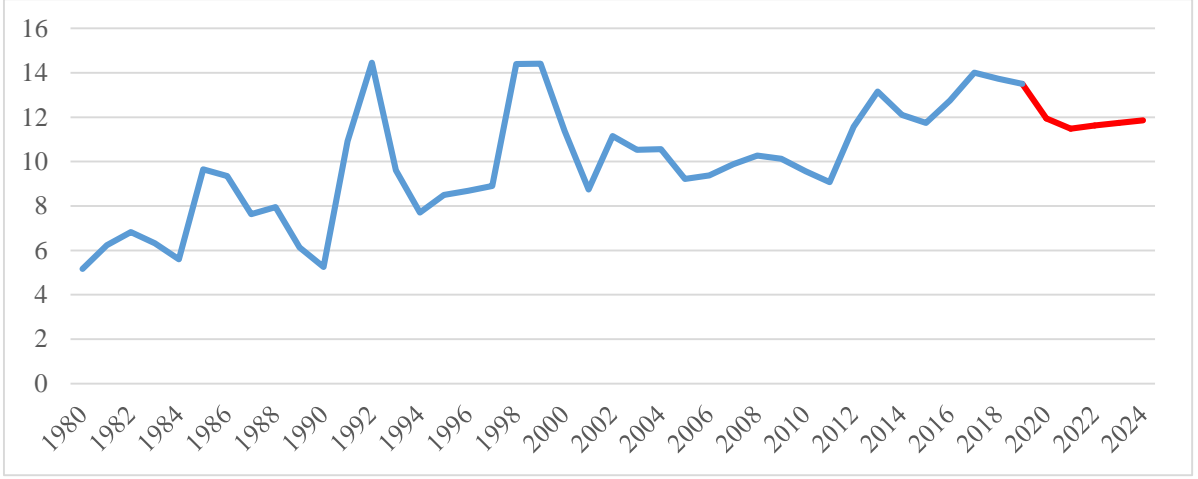
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda üretici fiyat modelinin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri 0,05 > 0,01). Modelde ayrıca otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır (LM testi 0,02 > 0,01).

Çizelge 7.6. Tütün üretici fiyatın model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	1,2362	4,2979	0,0000*
Log(Üretici Fiyatı) (t-1))	0,3756	2,5310	0,0158**
Trend	0,0094	2,5913	0,0136**
R ²	0,55		
Düzeltilmiş R ²	0,53		
F kritik değeri	23,11		0,00*
Jarque Bera Normal Dağılım Testi	5,91		0,05*
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	5,65		0,02*

* %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, *** %10 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.7’de tütün üretici fiyatı incelendiğinde 2020 yılında 11,941 TL/kg iken yapılan çalışma sonucunda 2025 yılında 11,974 olarak hesaplanmıştır. Üretici fiyatları aynı oranda seyredileceği tahmin edilmiştir.

Şekil 7.7. Tütün üretici fiyatı (TL/kg)

Bağımlı değişkeni kişi başı tütün tüketimi, bağımsız değişkeni bir yıl gecikmeli kişi başı tütün tüketimidir. Kişi başı tütün tüketiminin Çizelge 7.7'deki modelin anlamlılığı incelendiğinde F-olasılık değeri $0,00 < 0,01$ olduğundan model anlamlıdır.

Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, bir yıl gecikmeli kişi başı tütün tüketimi %1'de anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Kişi başı tütün tüketiminin bir yıl gecikmelisindeki %1'lik artışta, kişi başı tütün tüketimi pozitif yönde %0,72 oranında artış olacaktır. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %52 olarak açıklanabilmektedir. Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin %52'si bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır.

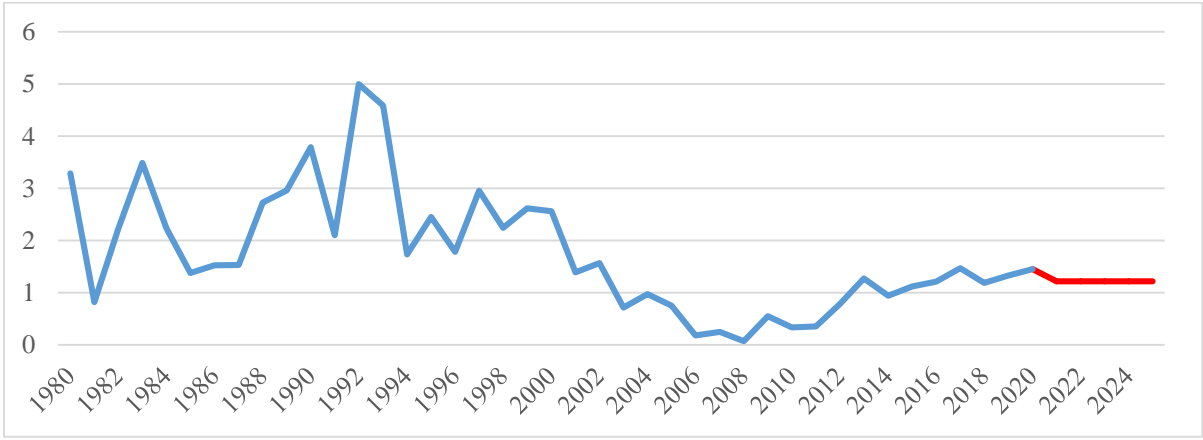
Modelin tanımlayıcı testleri sonucunda kişi başı tütün tüketimi modelin anlamlı olduğu, Jarque-Bera testlerine göre normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (Olasılık değeri $0,07 > 0,05$). Modelde ayrıca otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır (LM testi $0,09 > 0,05$).

Çizelge 7.7. Kişi başı tütün tüketimi model sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık
Sabit terim	0,5597	0,5497	0,5857***
Log(Kişi başı tütün tüketimi) (t-1)	0,7202	6,5854	0,0000*
R^2	0,53		
Düzeltilmiş R^2	0,52		
F kritik değeri	43,36		0,00*
Jarque Bera Normal Dağılım Testi	5,26		0,07**
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	2,90		0,09**

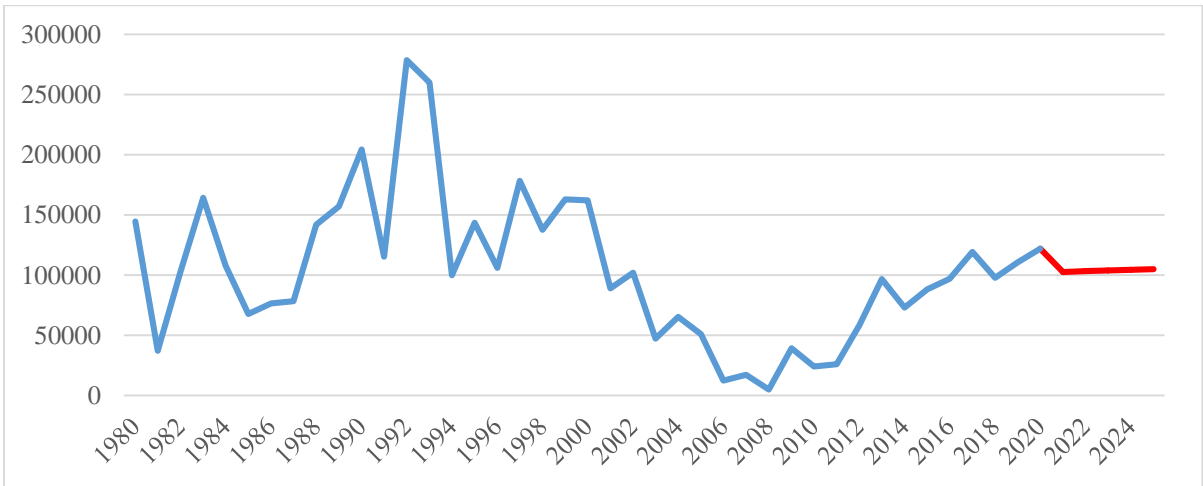
* %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, *** %10 önem düzeyinde anlamlı

Şekil 7.8 incelendiğinde kişi başı tütün tüketiminde azalma gözlemlenmiştir. 2020 1,45 kg/kişi iken 2025 yılında 1,22 kg/kişi olarak hesaplanmıştır.

Şekil 7.8. Kişi başı tütün tüketimi (kg/kişi)

Şekil 7.9 incelendiğinde toplam tütün tüketimi 1980 – 1994 yılları arası artış gözlemlenmiştir. 1994 – 2008 yılları arasında düzenli bir düşüş gözlemlenmiştir. 2008 yılından sonra dalgalı bir şekilde ufak düşüşler gözlemlense de 2020 yılına kadar artış görülmektedir. 2021 - 2025 yılları için yapılan tahminleme sonucuna bakıldığında ilk yıl bir düşüş gözlemlendikten sonra düzenli olarak bir artış olacağı tahmin edilmiştir. 2025 yılında toplam tütün tüketimi 104.972 ton olacağı tahmin edilmiştir. Toplam tütün tüketimi; nüfusun kişi başı tütün tüketiminin çarpılmasıyla elde edilmiştir.

Şekil 7.9. Toplam tütün tüketimi (ton)

Ekonometrik analizler sonucunda Çizelge 7.8 incelendiğinde tütün üretim miktarı için tahminlerde düşüş gözlemlenmesi beklenmektedir. Toplam tütün tüketimi ve ithalat miktarı

parametreler incelendiğinde düzenli artış, İhracat miktarı için ise ilk yıllarda artış gözlemlenirken son yıllara doğru tekrar başlangıçtaki tahminleme sonucuna yaklaşarak düşüş olacaktır.

Çizelge 7.8. Tütün için son beş yıl tahmin sonuçları

Yıllar	Üretim Miktarı (ton)	Toplam Tüketim (ton)	İhracat Miktarı (ton)	İthalat Miktarı (ton)
2021	69.479	102.694	50.651	83.866
2022	66.876	103.259	53.774	90.158
2023	64.347	103.827	52.623	92.103
2024	61.899	104.398	51.522	94.021
2025	59.532	104.972	50.464	95.905

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada öncelikle tütünü dünyada ve Türkiye'deki mevcut üretim, ekiliş alanları ve uluslararası ticaret verileri derlenmiş olup takip eden bölümde kısmi denge analizi kullanılarak Türkiye'deki tütün pazarı modelleri ile açıklanmış ve 2022-2025 yılları için üretim, tüketim ve dış ticaret verileri tahmin edilmiştir.

Dünyada tütün ekiliş alanları incelendiğinde son 10 yıllık dönemde ekiliş alanlarında daralma olduğu ve yaklaşık 3,8 milyon hektarlık bir ekiliş alanının olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye, 96 bin hektar ekim alanı ile Dünya sıralamasında 9. sırada yer almaktadır. Dünyadaki toplam tütün üretimi 6.2 milyon ton civarında olup Türkiye ortalama 75 bin ton tütün üretimi ile Dünya sıralamasında 14. sırada yer almaktadır.

Dünya tütün dış ticaretinde 2.4 milyon tonluk bir ürün hareketi görülmektedir. Türkiye, Dünya pazarında hem ihracatçı hem de ithalatçı rolündedir. Yıllar itibariyle tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dış ticaret faaliyetleri daralma göstermiştir. 2002 yılı itibariyle çıkarılan 4733 sayılı yasanın etkisiyle Türkiye'de tütün ekiliş alanları 200 bin hektar civarında iken 2020 yılı itibariyle bu alan 75 bin hektara gerilemiştir. Üretici sayısı aynı dönemde 406 binden 67 bine gerilemiştir. Uygulamaya koyulan üretim kotasının hedefine ulaştığı görülmektedir.

Çalışmanın kısmi denge analizi kapsamında tahmin edilen davranışsal eşitlikleri ve kalıntı eşitlikleri yardımıyla 2020 yılı sonrasında Türkiye'de tütün üretim miktarı, tüketim miktarı ve ithalat, ihracat miktarları tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre tütün üretim miktarının 2025 yılı itibariyle 59 bin ton'a gerileyeceği buna karşılık tütün tüketim miktarının 105 bin ton'a ve ithalat miktarının 96 bin ton'a yükseleceği tahmin edilmiştir. Bununla birlikte tütün ihracat miktarında anlamlı bir değişim olmadığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de tütün tüketimi çok yüksek bir miktarda artış göstermiyor olmasına rağmen üretim miktarının anılan zaman diliminde 10 bin ton kadar gerileyecek olması dış talebi arttırmaktadır. Bu durum karşısında kota uygulamasının tüketim miktarı tahminleri göz önünde bulundurularak belirlenmesi yerinde olacaktır. Türkiye'de yaygın olarak şark tipi tütünler üretilmektedir. Özellikle sigara üretiminde harmanlamak üzere virjinya tütünleri ithal edilmektedir. Türkiye'de yetiştirilmeyen tütünlerin ithalatının gerçekleşmesi sigara imalat sektörünü vazgeçilmez hammadresi olarak kabul edilebilir. Ancak Türkiye'de üretilen çeşitlerin de ithal edilmesi tütün üreticilerinin gelir kaybına neden olacaktır.

Tütün önemli bir endüstri ürünü olup sadece sigara imalatında değil birçok kozmetik ürünün imalatında da kullanılmaktadır. Ayrıca tütün önemli bir ihraç ürünüdür. Bu nedenle üretim tahminleri göz önünde bulundurularak ekiliş alanları yeniden planlanmalıdır.

Ülke içerisindeki artan ithalatı azaltmak adına her yıl ortalama tütün ihtiyacı hesaplanmalı ve buna göre dengeli bir şekilde tütün üretim yapılmalıdır. İthalatı azaltıcı, ihracatı arttırıcı politikalar uygulanmalıdır ve yurt dışı pazarına girebilmek adına daha kaliteli tütünler olan virgina ve burley gibi kaliteli tütün çeşitlerinin üretimi genişletilmelidir. Türkiye tütün sektörüne ilişkin yaklaşımlarını bir kez daha gözden geçirmelerinde yarar görülmektedir.

Mevcut kota sınırlaması %30'larda iken üretim ise %20'nin altında yapılmaktadır. Üretimin kota sınırlamasındaki orana ulaşabilmesi için çiftçiye mazot, gübre, ilaç gibi girdi desteği verilmeli ve sözleşmeli alımlardaki destekleyici politikaların genişleterek teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alıcı, S. (2010). *Tütün tarımı ve endüstrisine serbest piyasa uygulamalarının etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Anonim (2002). Tütün, tütün mamulleri ve alkol piyasasının düzenlenmesine dair kanun; Resmi Gazete 09.01.2002, sayı:24635.
- Anonim (2018). Tütün raporu. İzmir: Tütün Ekspertleri Derneği. Erişim adresi: http://www.tekgida.org.tr/Dosya/15845/Tutun_Raporu_2018_15845.pdf
- Anonim (2018). Tütün raporu. İzmir: Tütün Ekspertleri Derneği. Erişim adresi: http://www.tutuneksper.org.tr/files/sidebar/Tutun_Raporu_3f8e8dbgv7uo8.pdf
- Anonim, (2020). Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>
- Anonim1 (2020). Food and Agriculture Organization of the United Nations. Erişim adresi: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Ataseven, Y. (2004). Türkiye ve AB tütün politikaları ve karşılaştırmalı bir analiz, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, Türkiye, ss. 94-102.
- Aytemur, Z. A. Akçay, Ş. Elbek, O. (2010). Tütün ve tütün kontrollü, *Toraks Kitapları*, sayı 10.
- Aytemur, Z. Akçay, A. Elbek, Ş. (2010). O. *Tütün ve Tütün Kontrolü*, İstanbul, Türkiye: Türk Toraks Kitapları.
- Bilir, N. Özcebe, H. (2011). Success story of smoke-free Turkey. *Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences*, 19(2), 59-66.
- Bulut, İ. (2006). “Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası),” *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*, 3(2), ss.255.
- Ceylan, İ. C. (1995). *Türkiye’de tütün politikasının tarihsel gelişimi* (Doktora Tezi), Ankara üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, İ. C. (1995). *Türkiye’de tütün politikasının tarihsel gelişimi* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Darkot, B. (1995). *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Daşdemir, S. (2006). *Kimi tütün çeşitlerinin yetiştirilebilmesine uygun ekim alanlarının uzaktan algılama tekniği kullanılarak belirlenmesi ve bunların coğrafi bilgi sistemi yazılımları ortamında sorgulanması üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- De V, M. (2009). Keynes and the Marshall-Walras Divide, *Published online by Cambridge University Press*, c. 24, s. 2, ss. 117-136.
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2015). Tarım coğrafyası, *Pegem Akademesi*(III. Baskı), Ankara. ss, 440.
- Gebrehiwet, Y. Meyer, F. Kirsten, J. F. (2011). ‘Integrating agriculture input expenditure into a partial equilibrium model of the South African agricultural sector,’ *Agriculture Economics Research*, c. 50, s.2, ss. 83-101.
- Gümüş, A. H. (2009). *Türkiye’de tütün politikaları pazarlama sorunları ve çözüm önerileri*. İzmir: Tütün Ekspertler Derneği. TÜTEV Yay., ss. 248.
- Gümüş, A. H. (2009). *Türkiye’de Tütün Politikaları, Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İzmir, Türkiye: Tütün Ekspertleri Vakfı Derneği.
- Gümüş, A. H. Gürel Gümüş, S. (2005). Türkiye’de tütün sektöründe mevcut uygulamalar ve sektörün geleceği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(2), 81-89.
- Güzel, A. (2016). Tütün bitkisi ve farmakolojik özellikleri; gerçekten şeytan otu mu?. *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi*, 4(1), 22-26.
- Ignaciuk, A. Vöhringer, F. Ruijs, A. Van Ierland, E. C. (2006). ‘‘Competition between biomass and food production in the presence of energy policies: A partial equilibrium analysis,’’ Wageningen University Environmental Economics and Natural Resources Group, c. 34, s.10, ss. 1127-1138.
- Işıklı, E. Koç, A. Miran, B. Akyıl, N. Abay, C. Gümüş, G. ve Günden, C. (2001). *Türkiye’de tütün arzının kontrolü ve ekonomik etkileri*, Ankara: T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı.
- Jafari, Y. Othman, J. (2016). Impact of biofuel development on Malaysian agriculture: a comparative statics, multicommodity, multistage production, partial equilibrium approach. *Food and Energy Security*, 5(3), 192-202.
- Karabacak, E. (2017). Türkiye’de Tütün Tarımı ve Coğrafi Dağılışı, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 27-48.

- Karaer, F. (2002). Sektörel politikalar ve çevre. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-29.
- Lui, D. Lui, M. Xu, E. Pang, B. Guo, X. Xiao, B. Niu, D. (2018).“ Comprehensive effectiveness assessment of renewable energy generation policy: A partial equilibrium analysis in China,” Beihang University School of Economics and Management, c. 115, ss. 330-341.
- Nebioğlu, E. (2017). *Türkiye’de 4207 sayılı tütün ürünlerinin zararlarının önlenmesi ve kontrollü hakkında kanunun uygulanması: yasaklar ve sigara toplumsal algılanışı* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir, A. (2013). *Demand, supply and partial equilibrium analysis of electricity energy pricing for Turkish market* (Master’s thesis), Middle East Technical University, Department of Acturial Sciences, Ankara.
- Özkuş, İ. Sarı, Y. (2008). Türkiye’de ve tütün sektörünün durumu, sorunları ve çözüm önerileri, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir, ss. 2-22.
- S.G. Ergün, K.E. Uğurlu, “1935 yılında günümüz Türkiye’de tütün ekimi ve üretiminde bölgesel değişimler ile alternatif ürün projesinin etkileri,” *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, Türkiye, 25-26 Mayıs 2006, ss. 115-134.
- Stevanoviç, S. (2013). *Agriculture and rural development- challenges of transition and integration processes* (The Seminar), University of Belgrade, Beograd, Serbia.
- Şahin, G., Taşlıgil, N. (2013). Türkiye’de Tütün (Nicotiana Tabacum L.) Yetiştiriciliğinin Tarihsel Gelişim ve Coğrafi Dağılımı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), ss.71-102.
- Şahin, H. (2011). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*, 11.Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Tanrıverdi, A. (1991). *Türkiye’de tütün endüstrisi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Unakitan, G., Miran, B. (2006). A partial equilibrium analysis of sunflower market in Turkey. *Journal of Tekirdağ Agricultural Faculty*, 3(3), 237-246.

- Uzmay, A. (2009). Türkiye’de pamuk uygulanabilir destekleme araçlarından destekleme alım ve fark ödeme sisteminin refah etkileri: Kısmi denge analizi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 46(1), 52-62.
- Ünsal, H. (2010). *Yakacak tüketimi kısmi denge analizi ve geleceği* (Yüksek Lisans Tez), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Wangi Y. Stanley, H. E. (2009). Statistical approach to partial equilibrium. *Journal of the Elsevier*, c.388, s.7, ss.1173-1180.
- Yaşar, O. (2004). Türkiye’de tütün ve tütün mamulleri sanayii ve son tütün yasasının sektöre etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, s. 42, ss. 73-90.
- Yükseler, Z. (1999). Tarımsal destekleme politikaları ve doğrudan gelir desteği sisteminin değerlendirilmesi. *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı*, ss. 1-3.